

Kurdiyat

Yıl/Sal/Year: 2022

Sayı/Hejmar/Issue: 6

e-ISSN 2717-8315

Doi: 10.55118/kurdiyat.1184346

Rüpel/Sayfa Page:9-36

Cureya Nivîsarê/Makale Türü/Article Types:
Nivîsara Lêkolînê/Araştırma Makalesi/Research
Article

Dema Hatînê/Makale Geliş Tarihi/Received:
04.09.2022

Dema Pejirandinê/Kabul Tarihi/Accepted/:
29.11.2022

Adem Yorulmaz, Milli Eğitim Bakanlığı
yorulmaz-00@hotmail.com
Orcid: 0000-0001-9475-824X

Atf: Yorulmaz. A. (2022). "Anılar Işığında Sason Olayı (1935-1938)", Kurdiyat, 6, 9-36.
Citation: Yorulmaz. A. (2022). "Sason Event in The Light of Memories (1935-1938)", Kurdiyat, 6, 9-36.

ANILAR IŞIĞINDA SASON OLAYI (1935-1938)

Adem YORULMAZ

Öz

Dersim Olayı kadar gündeme gelmese de 1935 tarihli Sason Olayı, süreç ve sonuçları itibarı ile onunla birçok benzerlik taşımaktadır. Bu süreçte gün yüzüne çıkmayan nice dramlar, parçalanmış, sürgünde birbirini kaybeden aileler olmuştur. Binden fazla olduğu tahmin edilen ölümler yaşanmıştır. Bu nedenle araştırmalar yapılırken görüşüne başvurulmuş birçok tanık o kara yılları hatırlamak istemediğini söylemiştir. Bu çalışmada 21 Mayıs 1935 tarihli Sason Olayı anılar ışığında ele alınmıştır. Çalışma esnasında sözlü ve yazılı kaynaklara başvurulmuştur. 3 yıl süren Sason Olayı'nın ayrıntılı bir incelemesi yapılmıştır. Sözlü tarih kaynakları olarak Sason Olayı'nın şahitleri ve şahitlerin birinci dereceden akrabaları dinlenilerek araştırma tamamlanmıştır. Yazılı tarih olarak ise resmi ve özel kaynaklar taranmış, hatıralar, Cumhuriyet Arşivi ve devlet adamlarının notları gözden geçirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sason Olayı, Garzan Arapları, Belekî-Sarmi-Musi Aşireti.

Sason Event in The Light of Memories (1935-1938)

Abstract

Although didn't come into question as much as Dersim Event, 1935 dated Sason Event has many resemblances with Dersim Event, as process and consequences. Throughout the process many unknown dramas occurred, families were expelled and lost each other and more than a thousand people are estimated death. That's why they whose thoughts and feelings are asked about Sason Event stated that they didn't want to remember these dark years. In this work 21 May 1935 dated Sason Event was approached by aid of old memories. Throughout the work by referring the oral and written sources a detailed examination of three years continuing Sason Event was made. By using the witnesses of Sason Event and their first degree relatives sayings and memories as oral historical sources the work has finished. As the written history official and private sources have been scanned, memories. Republic Archive and bureaucrats notes have been also reviewed.

Keywords: Sason Event, Garzan Arabs, Belki-Sarmi-Musi Clan.

Di Ronahiya Bîranînan de Bûyera Sasonê (1935-1938)

Kurte

Her çiqas bi qasî Bûyera Dêrsimê nehatibe rojevê jî Bûyera Sasonê ya sala 1935'an ji aliyê pêvajoyê û encamên wê ve gelek dişibin bûyera Dêrsimê. Di vê pêvajoyê de gelek dramayên ku derneketine holê, malbatên ku ji hev qetiyên û di sirgûnê de hevûdu winda kirin hebûn. Tê texmînkirin ku ji hezarî zêdetir kuştî hene. Ji ber vê yekê gelek şahidên ku di lêpîrsînên me de bi wan re hatî şewirîn gotin ku ew naxwazin wan salên reş bi bîr bin. Di vê xebatê de Bûyera Sasonê ya 21ê Gulana 1935an di bin ronahiya bîranînan de tê nîqaşkirin. Di dema lêkolînê de, li ser Bûyera Sasonê ya ku 3 sal li pey hev dom kir, bi çavkaniyên devkî û nivîskî lêkolînek berfireh hat kirin. Lêkolîn bi guhdarkirina şahidên Bûyera Sasonê û xizmên şahidên pileya yekem ên wekî çavkaniyên dîroka devkî bi dawî bû. Di warê dîroka nivîskî de, çavkaniyên fermî û taybet hatin kontrolkirin, bîranîn, Arşîva Komarê û notên peywirdarên dewletê hatin nirxandin.

Peyvên Sereke: Bûyera Sasonê, Erebên Garzanê, Eşîra Belkî-Sarmî-Mûsî.

Giriş

Bu çalışmanın amacı Sason Olayı'nı anılar ışığında ele alarak özelde isyan boyutunu, genelde ise oluş nedenlerini araştırmaktır. Sason Olayı hakkında daha kapsamlı veriler elde etmek için yerel halkın yaşadığı coğrafi şartlar, halkın sosyokültürel yönü ve devlet erkânı ile ilgili iletişim boyutu araştırılmıştır. Sason Olayı'nın öncesine gidilerek olayın temel sebepleri ile ilişkilendirilen I. ve II. Aliye Unus Olayları ele alınmıştır.

Bu çalışma süresince basılı kaynaklar tarandı, askeri yazışmalar üzerinden bilgiler derlendi. Olayda taraf olan yerel halk ve devrin görevli milislerinin hayattaki birinci dereceden akrabaları ile görüşülüp sözlü tarih araştırmasına gidildi. Sözlü tarih araştırmasına dâhil olan katılımcıların hepsi Türkçe dilinde soruları cevaplamıştır. Kimi şahıs, olay ve mekân isimlerinin Kürtçe, Türkçe veya Arapça dili ile kullandığı görülmüştür. Makalede röportajın diline müdahale edilmeyip özel isimler olduğu gibi aktarılmıştır. Kürtçe dilinde kullanılan Eliyê Ünîs ismi resmi yazışma evraklarında ve Arap asıllı halk ile yapılan röportajda Aliye Unus olarak geçtiği için resmi haliyle, yani Aliye Unus şekliyle yazılmıştır. Yerel halkın röportaj esnasında Arapça dilinden dile getirdiği Selim le Sork ismi konuşma metninde kullanıldığı haliyle yazılmıştır. Fakat makalede resmi kaynaklarda kullanıldığı gibi Selime Sork şeklinde yazılmıştır. Şahıs isimlerinin zamanın resmi evraklarına geçirilmesinde resmi yazılışları referans alınmıştır. Resmi kaynaklarda veya Kürtçe'de adına rastlamadığımız iki önemli olay olan Çıkke Alo ile Komk Olayları ise Türkçe dilinde kullanılmadığı için Arapça dilinden bize aktarıldığı şekilde yazıya geçirilmiştir.

Makalenin araştırma konusu olan Sason Olayı hala dramatikliğini koruduğu için sözlü tarihi aktaran kişiler isimlerinin kayda geçirilmesini kabul etmedi. Bu nedenle makalede onların isim ve soyadlarının ilk harfleri ile ikamet ettikleri köy dışında başka bilgileri paylaşılmamıştır. Görüşülen kişilerin hepsi ya Sason Olayı esnasında yaşamış ya da birinci derece yakınlarından olayı dinlemiş kişilerdir.

1. Sason'un Siyasi ve Coğrafi Durumu

Sason Olayı'nı daha kapsamlı bir şekilde incelemek için Sason'un siyasi ve coğrafi yapısına bakmakta fayda vardır. Sason, önce Diyarbakır Vilayeti Siirt Sancağı'na bağlı iken, sonra Bitlis Vilayeti Siirt Sancağı'na, ardından Bitlis Vilayeti Muş Sancağı'na bağlanmıştır. 1924 yılında sancakların kaldırılması ile Muş iline (1967 Siirt Yıllığı, 1968: 161). Batman'ın il olması ile de 16 Mayıs 1990 tarih ve 3647 sayılı Kanun'la da Batman iline bağlandı. Sason İlçesi, günümüzde Doğu Anadolu Bölgesinde kalan Batman'ın tek ilçesidir. Güneydoğu Torosları üzerinde kurulmuştur. Sason, il merkezinden en uzak olan Batman ilçesidir.

Sason ilçesi, Doğu Anadolu Bölgesi'nin hududunu oluşturan yüksek, engebeli dağlar ve derin vadiler içinde sıkışan yollar ve ulaşım araçlarının zorluk çektiği bir arazi parçası üzerinde kuruludur. Bu bölge, 1833 yılındaki I. Garzan Seferi'ni yöneten Sivas Beylerbeyi Reşit Paşa'nın ordusunun asker ve vergi toplamak için giremediği yüksek dağlık bir bölgedir. Coğrafi yapısının yüksek dağlardan müteşekkil olmasından dolayı kışlar yoğun kar yağışlı ve çetin geçer.

1838 yılındaki II. Garzan Seferi'ne askeri uzman olarak katılan Yüzbaşı Moltke'ye göre "Bu-

rada Küçük Asya'nın en yüksek dağları arasında sayılan yalçın kayalar, sırtlar yükselir. Buralara genel olarak Garzan adı verilir. Osmanlı döneminde bu köylüler askere gitmez. Dışarıya vergi vermez. Dağlarında bir hisar veya kale yoktur" (2010: 358).

Sason Olayı'nda görev yapan Yüzbaşı Cemal Madanoğlu'na göre ise burası daha önce görev yaptığı Tunceli'den bile daha dağlık ve ulaşılmaz bir bölgedir. (1982: 148).

Yüzbaşı Helmuth Von Moltke'nin de anılarında anlattığı dağlar burada yer almaktadır. Bu sebepten dolayı Sivas Beylerbeyi Hafız Mehmet Paşa, 1838 yılındaki II. Garzan Seferi'nde Kozluk ilçesi Yenidoğan Asi (Êssi), köyü ile Küsket (Kazakta) köyü arasındaki dar boğazlardan öteye geçememiştir (Sebrî, 2005: 23). Keskin virajlardan, sarp kayalıklardan, derin vadilerden oluşan bu dağlar, yöre halkının Büyük Dere, Küçük Dere dedikleri biri büyük biri küçük 2 çayla birbirinden ayrılmaktadır. Aydınlik Sıra Dağları (Mereto) başta olmak üzere yüksek dağlardan eriyen karın oluşturduğu sel, köprü olmadan dağlar arası geçişe sadece ağustos ve eylül aylarında izin vermektedir. Köylülerin dile getirdiğine göre bu durumdan dolayı asma köprülerin başı tutulduğu zaman askerler Sason Olayı'nda ağustos eylül ayları dışında bir dağdan diğer dağa geçiş yapamamaktaydı.

2. Sason Bölgesi'nin Vergi ve Askerlik Durumu

Yöre halkının vergi ve askerlik sorunundan dolayı Sivas Beylerbeyi Hafız Mehmet Paşa ile 1838 yılında Sason'daki II. Garzan Seferi'ne katılan Yüzbaşı Moltke: "15 yıl askerlik süresi, yalnız ömür boyu yapmanın başka bir söylenişidir. Buradakiler erken evlenirler, karıları, yurtları ve çocuklarından sonsuz olarak ayrılmak, onların sürekli devletinden kaçmaya çalıştıkları kara bir alın yazısı olmaktadır. Halkın yakınmasının gerçek nedeni, vergilerin ağır oluşu değil, keyfiligidir. Ben vergiler belirli bir para olarak konulsun demiyorum. Ama bunlar gelirin ya da zenginliğin belirli bir miktarı olarak saptanmalıdır. İltizamın kötülükleri, müsellimlerin keyfi egemenlikleri, angarya, vergilerin önceden alınması, hükümet tarafından belirlenen fiyatlara göre zorla satın almalar ve bunun gibi durumlar için boş yere söz söyleyecek değilim. Bunların zararları herkes tarafından öylesine görülmüştür ki, Babıali bile artık bunu anlamıştır. Şimdi eskisi gibi devletin mala ve mülke el koyması beklenmiyor, yalnız elde edilen ürünlerin keyfi olarak alınması sürmektedir" (2010: 358-372).

Muş Valisi Ali Sakıp Beygo, 1924 yılında şehirde Sason halkı hakkında konuşulan olumsuz sözlere inanmayıp aslını öğrenmek ve Sason halkının neden Muş merkezine gelmediğini araştırmak için Sason'a bir ziyaret düzenlediğini not etmiştir. Beygo şöyle demektedir: "Sasonluların askerlik konusundaki şikâyetlerinin sebepleri hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Kanaatimizce bu durum Hamidiye Alayları döneminde aşiret reislerinin emrinde bölgede askerlik yapmaya alışmış olan halkın şimdi nizami birliklerde asker olmak ve subayların emrine girmek istememesinden kaynaklanmış olabilir." (Akın, 2009: 107).

Sason halkının askere gitmekten kaçınmasının altında Moltke'nin belirttiği gibi uzun askerlik süresi olduğu gibi, Beygo'nun vurguladığı gibi Hamidiye Alayları sayesinde kazandığı özerkliği olduğu da söylenebilir. Fakat tarihi süreç boyunca Sason bölgesinin hiçbir zaman vergi vermemesinin ve askere gitmemesinin de bunda etkili olduğu düşünülmektedir. Halkı, Cumhuriyet Döne-

mi'ne kadar, gerek Safevi Devleti'nin buyruğu altında iken gerekse Yavuz Sultan Selim Han ile başlayan Osmanlı Devleti hâkimiyetinde iken savaşlar dışında orduya asker vermemiştir. Ayn Ali Efendi'ye göre Sason'un Osmanlı Devleti zamanındaki yönetim şekli bir hükümetti (2021: 30).

Sason, Cumhuriyet'in kurulması ile beraber vergi vermeyi kabul etmiştir. Fakat uzun askerlik süresinden dolayı ülkenin her yerinde olduğu gibi (Moltke, 2010: 358-372). Sason bölgesinde de askere gitme sıkıntısı vardı.

Muş Valisi Ali Sakıp Beygo, 1924 yılında Sason'a yaptığı ziyaret esnasında haksız şekilde birinin tapu memuru diğerinin ise nüfus memuru yapılan kaymakam çocuklarının, görevleri esnasında yolsuzluk yaptıklarına şahit olmuştur. Bu nedenle ikisinin görevine son vermiş ve onları mahkemeye sevk ederek hapis cezası almalarını sağlamıştır. Sason Kaymakamı ise önce açığa alınmış, soruşturma sonrasında da görevden uzaklaştırılmıştır. Kötü yönetim politikalarından dolayı Devletten soğutulan halkın tekrar devlete ısındırılması için Beygo tarafından Muş-Hınıs karayolu yapımında çalışmak üzere Beleki-Sarmi-Musi aşiretlerinin de içinde olduğu aşiretlerden 24 tane işçi işe alınmıştır (Akın, 2009: 107).

1930 yılında Dâhiliye Vekâletinden Muş Valiliğine gönderilen bir yazıda ise Sason'daki vergilerin adaletle toplanmasının elzem olduğu ve çok yüksek gösterilen verginin sayısı azalan haneye göre tekrar düzenlenerek köylerin hak ettiği miktarda vergi toplanması gerekmekte olduğu dile getirilmektedir (CDAB, 030.10.135.969. 1).

Kendisi ile görüşülen M.R.A. ise: "Olay esnasında genç yaşıydım. O tarihte bizlerden tam 3 çeşit vergi alınıyordu. Vergiden belimiz bükülüyordu. Yine de vergiyi ödüyorduk. Hiçbir zaman *ödememezlik* etmedik." şeklinde konuşmuştur.

25 Haziran 1935-18 Haziran 1943 yılları arasında bölgede görev yapan Birinci Umum Müfettişi Abidin Özmen'in 1936 tarihli raporuna göre Sason Bölgesi'nin vergi vermede uyumlu olmasının sebepleri arasında görevli memurlar da vardır. Bölgenin devletten tecrit olmasını fırsat bilip menfaatler peşinde koşan tahsildarların ve vergi hesabı yapan görevlilerin, yerinde ve ayrıntılı biçimde tespit etmeden, masa başı vergi miktarı yazması büyük ihmalkârlık olarak görülmektedir. Verilen örneğe göre bundan birkaç yıl önce ağnam vergisi vermesi için kayıt altına alınan bir köylünün üzerinde yüz koyun yazılmıştır. İlerleyen yıllarda koyunlar ölmüş, ev satılmıştır. Fakat ilgili memur, köye uğrayıp yerinde inceleme yapmadan bulunduğu odadan sürekli koyunları artırarak koyun sayısını 460'a kadar çıkarmış ve bu şekilde tahsil edilmesi için kayda geçirmiştir. İl Valisi bunun farkına varınca memur hatasını kabul etmiştir (CDAB, 030.10.116. 805.5).

Abidin Özmen şöyle demektedir: "Bundan anlaşılıyor ki dürüst halktan güçlerini aşan fazla vergi istemekle onları köyünden firar etmiş veya soygunculuğa meyletmiş olarak bulacağız. Bunun önüne geçmek içinse, halk ile ilişkileri iyi olan, halkın menfaatini kendi menfaati üzerinde tutan, gönüllü 2 memurun Sason'daki vergileri toplamak için derhal harekete geçmesi ve kanunsuz vergilerden bir an evvel sarfi nazar etmesi gerekir. Hatta bölge halkının etrafa zarar vermesini önlemek, daracak arazileri üzerinde az da olsa istifade etmelerini sağlamak ve görevli devlet memurları ile arasını ısıtmak üzere Sason ve Mutki bölgesinde tütün ekimine izin verilmesi uygun olur" (CDAB, 030.10.116. 805.5).

3. Yöre Halkı Olan Beleki-Sarmi-Musi-Aşiretleri Hakkında

Sason Olayı'nı daha iyi anlamak için çatışmanın 3 yıl boyunca sürdüğü coğrafyadaki halkı da yakından tanımının önemli olacağı düşünülmektedir.

Yüzyıllardır yörede ikamet eden ve halen Arapça konuşan Beleki-Sarmi-Musi aşiretleri, Osmanlı Devleti'nin zayıflamaya başladığı 1800'lu yıllardan itibaren yörede defalarca askeri ve siyasi amaçlı gezi düzenleyen misyonerlerin de dikkatini çekmiştir. 1811 yılında bölgeyi dolaşan ve 1813 yılında yazdığı eserde Kinneir, yöre halkı hakkında şöyle demektedir: “Muş'un güneyindeki kırsal alan oldukça dağlık ve engebelidir. Burada 18-20 bin kişiden oluşan Sarmi ve Musi aşiretleri mevcuttur. Muş'tan bir günlük mesafe uzaklığındaki Sason'da ise Belekiler mevcuttur. Bunlar küçük ama bağımsız bir cumhuriyet oluşturmuşlar. Bunlar atalarının toprağında ve özgürlüklerine düşkün, cesur ve sert mizaçlılardır” (Kinneir, 2017: 330).

John Taylor ise şöyle demektedir: “Sason'un sakinleri Musi, Sarmi, Sason ve Beleki'dir. Sason yakınında dağlık Sason bölgesi bulunuyor, burada savaşçı, azgın Beleki'ler yaşamaktadır” (Taylor, 1865: 28-29).

1914 yılında Osmanlı Devleti'nin yaptığı sayıma göre Sason bölgesindeki Müslüman nüfus 7454, Ermeni nüfus ise 6505 kişi olarak belirlenmiştir (Cırık ve Selvi, 2014: 211). Yöredeki Ermeniler, İslami Fetihlerden itibaren bölgeye hâkim olan Arapların himayesinde hayatını sürdürmekteydi. 1915 sürgününden dolayı ise günümüzde çoğunluğu Araplar olmak üzere Sason'da Araplar ve Kürtler yaşamaktadır.

Akraba topluluğundan olan Beleki-Sarmi-Musi aşiretleri Sason, Kozluk, Hasköy, Mutki, Huyt, Beşiri, Elmalı, Söke, Nazilli, Dinar, Kurtalan, Güroymak başta olmak üzere çeşitli yerleşim yerlerinde dağılım göstermiştir. Kozluk ilçesindeki Beleki aşireti, daha çok Alıçlı (Norşen), Yazılı (Binek), Akçakışla (Derçöç) Yenidoğan Asi (Êssi), Küsket (Kazakta) köylerinde yaşarken Kozluk ilçesindeki Musi aşireti ise Değirmendere (Mêrxe), Alıçlı (Balo), Tosunpınar (Aynras), Armutlu (Harbêk), Geçitalı (Gox) köylerinde yaşamaktadır. Diğer kardeş kol olan Sarmi aşireti ise Kozluk'ta daha çok ilçe merkezi ile Batman il merkezi arasındaki düzlüklerde veya hafif dağlık yerlerdeki Cevizlik (Daregözin), Geyikli (Mêngik), Bölükkonak (Hêrgemo), Kayadibi (Manerê), Ağaçlık (Kürerawan), Pınarbaşı (Aynmaro) başta olmak üzere çevre köylerde yaşamaktadır. Buna göre Arap Beleki-Sarmi ve Musi aşireti Kozluk ilçesini Sason sınırından yani Kuzeyden bir hilal gibi çevrelemiştir. Kozluk şehir merkezinin Kuzeyinde Musi aşireti, Doğu ve Güney yamacında Beleki aşireti, Batı yamacında ise Sarmi aşireti yaşamaktadır (Yorulmaz ve Er 2019: 119).

1935 yılında meydana gelen Armutlu (Harbêk) köyü merkezli Sason Olayı'ndan bir yıl önce meydana gelen bir olay daha vardır. Bu olay, Beleki aşireti mıntıkası olan Kozluk'un Küsket (Kazakta), Yenidoğan Asi (Êssi), Yazılı (Binek), Akçakışla (Derçöç) köylerini kapsamaktadır. Beleki-Sarmi ve Musi aşiretlerinin mukim olduğu bu köylere 1934 yılında da sığınan onlarca firari mevcuttu. Bunlardan birisi de askerle başı belaya girdiği için ikinci kez Beleki aşireti mıntıkasına sığınan Aliye Unus aşiretiydi (Yorulmaz ve Er, 2019: 145).

4. 1934 Tarihli II. Aliye Unus Olayı'nın Sason Olayı ile Bağlantısı

Sason Olayı'nı daha iyi anlayabilmek için II. Aliye Unus Olayı'nı anlamak gerektiği düşünülmektedir. II. Aliye Unus Olayı ise I. Aliye Unus olayı ile bağlantılıdır.

I. Aliye Unus Olayı 1925 yılında yaşanmıştır. Konumuzla ilgili olmadığı için kısaca değinmek yeterli olacaktır. 1925 yılındaki Şeyh Said İsyanı'na destek vermektan yargılanan yörenin ileri gelenlerinden Aliye Unus aşireti, 1925-1927 yılları arasında firari şekilde Beleki mıntikasındaki sarp kayalıklarda ve köylerde hayatını sürdürmüştür. 1927 yılında çıkan kanunla ise olaya karışan Aliye Unus mensupları Niğde'ye sürgün edilmiştir. Onları koruyup kollamaktan dolayı firari durumda olan Beleki aşireti ileri gelenlerinden Kadirê Bendur 1925 yılında yakalanarak Diyarbakır İstiklal Mahkemesi'nde 2 nolu sandalyede yargılandı (1 nolu sandalyeye ise Pencinari aşireti mensubu Cemilê Çeto oturtulmuştu). Sandalye numarasına göre verilen karardan sonra Kadirê Bendur idam edildi. Daha sonra değineceğimiz, yörenin bir başka ileri geleni Selime Sork ise Aliye Unus aşiretine ev sahipliği yapmaktan dolayı 1927 yılında yayınlanan kanun sayesinde aftan yararlanmıştı. Böylece I. Aliye Unus Olayı bu şekilde son bulmuştur.

Sason Olayı'nda yüzbaşı rütbesi ile harekâta önemli bir görev üstlenen Cemal Madanoğlu ise II. Aliye Unus Olayı'nın başlangıcını şöyle anlatır: “Abdurrahman, babası Ali ve üç kardeşi 1925 yılındaki Şeyh Sait *İsyanı'na* destek vermektan ve koğuşurma esnasında bir askerın ölümlüne sebebiyet vermektan dolayı 1927 yılında Niğde'ye sürüldü. Abdurrahman Türkçe'yi orada öğrenmiş. Sason'un dar dünyasından dışarı böylece çıkmış. Bakmış ki ülke çok büyüktür, kentler, kasabalar, örgütlerle koca bir devlet söz konusu... Demek ki bu devletle uğraşılmaz, vergi istiyorsa, asker istiyorsa vereceksin demiş. Sonra bağışlanmışlar. Babası öldükten sonra Garzan'a yakın bir köye yerleşmiş, devletin yasaları içinde yaşamaya başlamışlar. Bölgede de seviliyordu. Öyle ki Siirt'e Kolordu Komutanı mı gelecek, Vali haber yolluyor, Abdurrahman Ali ise yol emniyetini alıyordu. Neden sonra bir köylü korkusundan yanına gelip Fransızlardan sekiz katır yük silah aldı şeklinde onu şikâyet ettiğini söylüyor. Abdurrahman Ali tekrar firari duruma düşmek istemiyor. Bu nedenle Siirt'e gidip Vali'ye durumu anlatıp teminat alıyor kendisinden. Kendileri hakkında gelen şikâyetler bitip tükenmek bilmeyince Jandarma Komutanı, İbrahim Çavuş'u yerine vekil bırakıp bölgesindeki karakolları teftişe çıkacağını söylemiş. İbrahim Çavuş vekâlet ettiği esnada yine savcılıktan bir tahkikat talebi daha gelince yanına birkaç asker alıp Abdurrahman Ali'nin köyüne gider. Abdurrahman Ali yatakta hastadır. Bakar ki kurtuluşu yok, yarına kadar mühlet ister. İbrahim Çavuş ve bir asker içeride, bir asker koridorda, diğer askerler de dışarıdadır. Ali hasta olduğundan o esnada 17-18 yaşlarındaki yeğeni onlara hizmet etmektedir. Yeğeni içeri girip çıkarken bir asker belindeki silahı görür ve onu almak ister. Yeğeni de vermez. İkisi sessizce didişir. O esnada dışarıdan gelen 15-16 yaşlarındaki bir çocuk duruma şahit oluyor. Durumdan etkilenip hançerini çektiği gibi askerın sırtına saplıyor. Jandarma da silahını ateşliyor. İçerideki jandarmalar basıldık diye kendini dışarıya atıyor. Dışarıdakilerle birlikte kaçıp atlarını orada bırakıyor. Artık iş işten geçmiştir” (1982: 194-195). Aliye Unus aşireti mensupları 1925'ten 1927'ye kadar olduğu gibi 1934 yılındaki bu olayda tekrar Beleki aşireti mıntikasındaki dağlık köylere sığınmak zorunda kalmıştır. 1936 tarihli resmi belgede şöyle denilmektedir: “Aliye Unus, asi bölge halkı ile (Beleki aşireti kast edilmektedir.) fazla samimi olan, onların dışarı ile bağlantısını sağlayan

birisidir. Aliye Unus, rahatı sıkıştığı zaman Selime Sork'un yanına iltica etmektedir" (CDAB, 030. 10. 116. 805. 1).

II. Aliye Unus Olayı ile ön plana çıkan Selime Sork, Beleki aşiretinin Azabo koluna bağlıdır. 1838 yılındaki II. Garzan Seferi'nde Osmanlı Ordusu ile çatışan ve yapılan antlaşma ile kendisine Sason'dan Karçin'e kadar muhtariyet hakkı verilen (Sebrî, 2005: 25). Hamade Birro'nun torunudur. Yenidoğan Asi (Êssi) köyünün Ömerli (Sork) mezrasındandır.

B.Ç.: "Babamdan işittiğime göre Aliye Unus aşireti bizim köye sığındığında katık olarak darı tüketiyorduk. Aliye Unus aşireti ise düz ovada buğday ekmeği tüketmeye alışmış ve sofraya gelen çamur şeklindeki kara renkli, hamurumsu darıyı yiyemeyeceklerini söyledi. İleri gelenimiz Selim le Sork ise 'Bizim ekmeğimiz budur. Yerseniz baş göz üstüne yemezseniz bu dağlarda size buğday ekmeği bulamayız.' deyince mecburen 2 yıl boyunca darı ekmeği yediler." demiştir.

Yenidoğan Asi köyü sakini M.Ç.: "Sason Olayı cereyan etmeden bir yıl önce Aliye Unus mensupları ve onların akrabaları Mala Şeref aşireti bize sığınmıştı. Bir yüzbaşı ise sürekli onların peşinde idi. Günün birinde Aliye Unus'un çocuklarının liderimiz Selim le Sork'un yanına iltica ettiği duyumunu alır. Yüzbaşı, askerleri ile Yenidoğan Asi (Êssi) köyü Ömerli (Sork) mezrasına, Selim le Sork'un yanına varır ve firari Aliye Unus'un çocuklarını teslim almak ister. Selim le Sork ise sadece onları değil, aynı zamanda Mutki'ye bağlı köylerde cinayete karışıp kendisine sığınan 3 adamı daha korumaktadır. Hatta onlara toprak bile vermiş ve evladının katillerini teslim almaya gelen Yusuf Ağa'ya ise 'Canımı al bunları alma. Bizim töremizde bize sığınanın dokunulmazlığı olduğunu bilirsin. Bunları sana verirsem başımı yerden kaldıramam.' şeklinde konuşmuştur. Bu nedenle askeri öldürüp kendisine sığınan Aliye Unus çocuklarını da Yüzbaşı'ya vermeyip şu cümleyi kurmuştur: 'Bak komutan! Bize sığınanı bana teslim edin diyorsun, fakat şunu bilmelisin ki ata töremizde bize sığınanı ölümümüz pahasına da olsa size veremeyiz. Biz atalarımızdan böyle gördük, böyle yaşadık. Hatta öyle ki sen ve askerlerin bile şimdi bir aşiretle çatışsanız ve bana sığınsanız, ben sizi korurum. Hatta sırf benden aman dilediğiniz için gerekirse o aşirete karşı sizinle silah kullanımım.' der. Yüzbaşı mecburen 1934 yılında Aliye Unus çocuklarını alamadan geri döner."

1935 yılında Sason Olayı da başlayınca dağlarda askeri çatışmalar çok daha fazla artmıştır. Bu durum karşısında fazla direnemeyen Aliye Unus mensupları, 1936 yılında Fransızların hâkimiyetinde bulunan Suriye'nin Kamışlı şehrine sığınmıştır.

Hiçbir olaya karışmamış ve hiçbir askere kurşun sıklamamış olan Selime Sork ise köyüne sığınan Aliye Unus aşiretini devlete teslim etmemekten dolayı 1936 yılında öldürülmüştür (CDAB, 030.10.116.805.2).

Beleki Aşireti lideri Selime Sork, kendisine sığınan iki farklı grubu koruyup kolladığı süreçte kuzeydeki vadide mukim olan Musi'lerin yaşadığı köylerden biri olan Armutlu (Harbêk) köyünde Kaymakam Vekili öldürüldü. Böylece Merkezi Hükümet'in bütün dikkatleri Sason ile Kozluk şehir merkezleri arasını hilal seklinde çevreleyen bu dağlık alana yoğunlaşmaya başladı. Bundan ötürü bir yıl önceki II. Aliye Unus Olayı'nda bir askerin ölüm hadisesi Hükümet nezdinde yeniden dikkat çekmeye başladı. Aliye Unus çocuklarının firar edip Beleki aşiretinin Yenidoğan Asi

(Êssi) köyündeki dağlık alanlara sığınması ve Sason Kaymakam Vekili'nin de bu coğrafyaya yakın Musi Aşireti mıntıkasında katledilmesi hadiselerinin birbiri ile bağlantılı olduğu düşünülünce isyan kavramı etrafında ciddi askeri harekâtlar düzenlenmeye başlandı. Sonuç itibariyle olaylar, farklı tarihte ve farklı sebeplerden dolayı meydana gelmiş olsa da aynı coğrafyada ve kardeş aşiret toplulukları etrafında ortaya çıkmıştı. Askeri yazışmalara bakıldığında Musi mıntıkasındaki halkın Kaymakam Vekili'ni öldürme, Beleki mıntıkasındaki halkın ise kendilerine iltica eden firari Aliye Unus aşiretini koruyup kollama suçlaması mevcuttur. Artık adına *Sason Olayı* denilen ve II. Aliye Unus Olayı'nı da kapsayan yeni bir olay başlamıştır.

5. 21 Mayıs 1935 Tarihli Sason Olayı'nın Meydana Geliş Şekli

Günümüzde Batman ili, Kozluk ilçesine bağlı olan Armutlu (Harbêk) köyünde 21 Mayıs 1935 yılında bir olay meydana geldi. Olay esnasında Armutlu (Harbêk) köyü, Muş ili Sason ilçesine bağlıydı. Olayda Sason Kaymakam Vekili Katledildi. Olay, ilk başlarda resmi makamlarca Sason Hadisesi, Sason Vakası (CDAB, 030.10.115.804.3, CDAB, 030.10.116.805.6, CDAB, 030.10.116.805.11) olarak kayıtlara geçmişken,¹ günümüzün akademik yayınlarında ve konuya değinen kimi yazarlarda daha çok Sason İsyanı (Kardaş, 2016; Pınar, 2016; Karapınar, 2017; Körpe, 2013; Halı,1992) veya başkaldırı (serhildan) (Sabri, 2005; Baksi, 2018) şeklinde kayıtlara geçmiştir. Bölgeye atanan bürokratların kullandığı ifade daha çok Sason İsyanı, Kaymakam'ın Katledilme Olayı şeklinde olmuştur. Yerel halkın (K.S., M.R.A., N.G.) kullandığı kavramlar ise Nefi (sürgün), Harbe Asker-عسكر هرب (askerden kaçış) şeklinde olmuştur.

Birinci Umum Müfettişi Fuat Baturay, Sason Olayı öncesindeki 20-28 Nisan, 9-13 Mayıs 1935 tarihli yazılarda Sason'daki 3 köy ile ilgili hayvan sayımında zorluk çekilmesi ve askeri harekât düzenleme talebi konusunda Sason'daki yönetimi uarmaktadır. Baturay: "Tüm bu yazılarınızı tetkik ederken, ilgili kişilerin Sason işlerine nüfuz edemedikleri kanaatımı *hâsıl ettim. Sayım meselesi münasebeti ile yazılan bu telgraflar mahalli memurlarının mıntika halkı hakkında bilgisiz olduğunu göstermekte ve kaza jandarma kumandanı hakkında hissi muhakeme yürütmektedir. Sason vaziyeti iyice tetkik edilmek ister. Mahalli memurlar görevini layıkıyla yaptıkları takdirde vergi meselesi tatlılıkla çözülecek kanaatindeyim. Bu nedenle vergi toplama için askeri harekât talebiniz doğru değildir. Memurların aciziyetini büyük fedakârlıklarla kapatmak doğru değildir. Vergi için hayvanları sayılmayan bu 3 köy çok fakir durumda olabilir. Bu nedenle durumun tespiti ve köylülere nasihat etmek üzere kaymakamın köye gitmesi önem arz eder. Sonunda da tarafımızca malumat verilmesini dilerim"* (CDAB, 030. 115. 804. 3). Resmi yazışmadan anlaşıldığına göre 21 Mayıs 1935 tarihli olaya bağlı bu 3 köy ile Geçitaltı (Gox), Armutlu (Harbêk) ve Tosunpınar (Aynras) köyleri kastedilmektedir. Sason Olayı'ndan yaklaşık bir ay sonra Birinci Umum Müfettişi Fuat Baturay, görevden alınarak yerine Abidin Özmen atanmıştır. Yapılan araştırmalarda Fuat Baturay'ın görevden alınma sebebine ulaşılamamıştır. Buna karşın Abidin Özmen'in öz geçmişine bakıldığında bu olaydan önce de birçok kritik görev üstlendiği görülmektedir.

Nisan ayındaki askeri harekât için Birinci Umum Müfettişliğinden olumsuz cevap alan Sason Kaymakam Vekili Rıdvan Gökmen, aldığı emir üzere 70 kişilik kuvvetle hareket ederek hayvan

1 Olayın sonlandırılmasında büyük etkisi olan Yüzbaşı Cemal Madanoğlu da yazdığı Anılar adlı kitabında hiç isyan kavramını kullanmayıp "Sason'da Baskınlar, Çatışmalar" şeklinde okurları karşısına çıkmıştır.

sayımını bildirmeyen ve o zaman Sason'a, günümüzde ise Kozluk'a bağlı olan Armutlu (Harbêk), Geçitaltı (Gox) ve Tosunpınar (Aynras) köylerine gitmeye başlamıştır (CDAB, 030. 115. 804. 3).

Beraberinde ise Jandarma Komutanı Yüzbaşı Mustafa, Müftü Abdullah, Tahsildar Ziya, Nüfus kâtibi Salih, Tayyare Kâtibi Mehmet ve Belediye Kâtibi Mehmet vardı (CDAB, 030. 115. 804. 3.). 20 Mayıs 1935'te köye giden heyet, bir gece köyde kalır. Olay ise ertesi gün yani 21 Mayıs 1935'te gerçekleşir.

Kozluk Armutlu köyü sakinlerinden Ali Bey: "1982 yılında İstanbul'daki evimize 85 yaşında birisi geldi. Babam bu yaşlı misafiri tanıyıp tanımadığımı sordu. Ben hayır, cevabı verince, Babam, 'Bu dostum sürgün edildiğimiz Armutlu (Harbêk) Olayı'nda Sason kazasının İlçe Milli Eğitim Müdürü görevini icra ediyordu.' dedi. Kısa tanışma faslından sonra merakla Sason Kaymakam Vekili Rıdvan Gökmen'in öldürülme olayını sordum. Zamanın Sason İlçe Milli Eğitim Müdürü, derin derin nefes aldıktan sonra bana şunları anlattı: '47 sene önce Sason'a bağlı olan Geçitaltı (Gox), Armutlu (Harbêk), Tosunpınar (Aynras) köylerine vergi toplamaya gideceğini söyleyen Yüzbaşı ve Kaymakam Vekili, bizi de çağırdılar. Bizler tam gideceğimiz sırada dışarıdaki Yüzbaşı'nın atının semerine içki şişelerinin doldurulmakta olduğunu gördüm. Öncesinden de alışık olduğumuz bu içki muhabbetlerinden dolayı hemen Belediye Reisi ile görüşüp gitmeme kararı aldık. Sonradan duyduğumuza göre ise olay şöyle gelişmiştir. Yüzbaşı sürekli içki içiyormuş, kendisine ayran getirenlere de benim ayranım yanımdadır diyormuş. Daha sonra Musi lideri Tatarı Badik'in kızı yemek hazırlığı yaparken buna el atıp asılmaya çalışmış. Olay patlak verince, hemen damdan atlayıp kaçmış. Hareketliliği gören diğer köylüler, olayın farkına varıp ona ateş etmeye başlamıştır. Yüzbaşı yaralı kaçtı, ama Kaymakam öldürüldü. Yüzbaşı'nın kız kardeşi ise İsmet İnönü'nün kız kardeşinin özel kalemiydi. Bu nedenle kız kardeşine hemen telgraf çekip İnönü'ye 'İsyân var!' diye yetiştiriyor. Keşke o Yüzbaşı giderken, ben ve Belediye Reisi de beraberinde gitseydik de olaya engel olsaydık. Ben ve Belediye Reisi köylüleri yakinen tanırdık. Onları ilk anda sakinleştirebilseydik olay çıkmazdı. Gitmediğime çok üzgünüm' dedi" (Yorulmaz ve Er, 2019: 211).

Doğru Yol Partisi Diyarbakır Milletvekili Mahmut Altunakar, 20 Mayıs 1990 tarihli 2000'e Doğru dergisine verdiği demeçte (Kahraman, 2003: 169-170), Sason Olayı'nda Kaymakam ve Yüzbaşı tarafından içki içildiği iddiasını ortaya atmaktadır.

Harekâta katılan Madanoğlu ise Sason Olayı'nın başlama sebebini şöyle anlatmaktadır: "Sason'un yeni Kaymakam Vekili Rıdvan Gökmen, yukarıya yaranıp kaymakamlık kadrosunu almak için vergi vermede sorun yaşanan Armutlu, Geçitaltı (Gox) köylerine jandarma komutanı, müftü ve ötekilerle birlikte gitmiş. Köyde çeşitli evlerde konuk olarak ağırlanırlar. Jandarma Yüzbaşısı da Tatarı Badik'in evinde ağırlanıyor. Tatarı Badik, para toplanması için adamlarını köylere yolluyor. Ancak ters bir iş oluyor. Tatarı Badik'in evinde erkek yok; gelin harıl harıl yemek hazırlıyor. Tam o sırada Yüzbaşı geline yaklaşmak isteyince olay çıkıyor. Kadın direniyor, başlıyor bağırmasına... Kötü rastlantılar birbiri ardına geliyor. Gelin bağırınca elinde Mecidiye dolu çıkıyla yakın bir köyden dönen bir erkek duyuyor. Burada patırtı gürültü çıkmaya görsün. Herkes birbirine seslenmeye başlar. Erkekler toplanıp eve doğrulunca Jandarma Yüzbaşısı evin damına

çıkıp durumu görüyor. Oradan bir gübre yığının üstüne atlayıp askerin bulunduğu tepeye doğru koşuyor. Peşinden koşanları korkutmak için de birkaç el ateş ediyor. Bu durumda Yüzbaşı'nın üstüne gidemiyorlar. Bölük de Yüzbaşı'yı görünce koruma ateşi açıyor. Yüzbaşı kurtuluyor. Ama köylünün gözünü kan büriyor ve Kaymakam Vekili orada öldürülüyor. Jandarma Yüzbaşısı olayı rapor ediyor; Ne var ki gerçeği olduğu gibi yazmıyor. Sason'da harekât emri bu gerekçeyle veriliyor” (1982: 148).

Yüzbaşı Cemal Madanoğlu, öldürülen Kaymakam Vekili'nin köye gidiş sebebini vergi toplamadan ziyade *yukarıya yaranıp kaymakamlık kadrosunu alma* olarak açıklamaktadır.

Olay öncesindeki askeri yazışmalara bakıldığında ise bu 3 köyün vergisi için askeri harekât düzenlenme talebinin olduğu görülmektedir. Birinci Umum Müfettişi ise bu talebe karşılık nasihat için köylere gitme ve neticesinde kendisine haber verme emrini vermiştir. Köye gitmenin ana sebebini bu emir olduğu düşünülmektedir (CDAB, 030. 115. 804. 3).

N.G.: “Babam Kaymakamı öldüren Musi *aşireti lideri* Tatarı Badik'in amcasının oğludur. Tatarı Badik öldürülürken de yanındaydı. Yüzbaşı, Kaymakam (Köylüler onun Kaymakam Vekili olduğunu bilmemektedir.), Müftü ve defterdar, vergi almak için Sason ilçesinden Geçitaltı (Gox) köyü üzerinden Armutlu (Harbêk) köyüne varıyorlar. Köyün ileri geleni Tatarı Badik ise onları ağırlıyor yemekler sunuyordu. Bu esnada adamlar içeride, Tatarı Badik'in amcasının oğlu Halil (sonradan çatışmalarda öldürülmüştür) ile evli kızı olan Susın de yemek hazırlamak için yardıma gelmişti. Susın'ın yemek hazırladığı küçük odaya giren Yüzbaşı, Susın'a el atıyor. Bu sarkıntılık karşısında afallayan Susın, herhangi bir olay çıkmasını diye Yüzbaşı'ya sessiz sessiz karşı koymaya çalışıyordu. Başka bir odada oturan Susın'ın ablası Cemile gelen ufak tefek bağırma ve çağırma seslerine son vermesi, misafirlere ayıp etmemesi ve işini zamanında yapması için kardeşi Susın'ın bulunduğu odaya giriyor. Kardeşinin Yüzbaşı'yla didişmesini gören Cemile, hemen erkeklerin bulunduğu odaya koşup ‘Yetişin! Asker Susın'a saldırıyor.’ şeklinde feryat figan bağırıyor. Cemile'nin bu bağırması ile panikleyen Yüzbaşı, odadaki küçük pencereden bahçedeki hayvan gübresine atladıktan sonra dışarıdaki üç muhafıza ‘Kaçın!’ diyor. Olayı Cemile'den duyan ve afallayan Tatarı Badik ve içeridekiler, tepeye doğru kaçan Yüzbaşı'ya ateş açıyor fakat onu vuramıyorlar. Olayın hemen ardından izahat isteyen öfkeli köylülere Kaymakam Vekili Rıdvan Gökmen, ‘Yüzbaşı, geline el attıysa ne olmuş sanki?’ diyor. Köylüler ise ‘Ya öyle mi? demek ki sen de onun gibisin!’ deyip onu hançerleyip öldürüyorlar” (Yorulmaz ve Er, 2019: 209).

Sason Olayı'nı nihayete erdirmede başarılı bir görev icra eden Yüzbaşı Cemal Madanoğlu ile köy sakinlerinin olay anı ile ilgili ifadelerine bakıldığında benzerlik taşıdığı görülmektedir. Bu yüzden bölgeye atanan kimi bürokratların: “Yüzbaşı tandırda ekmek pişiren kadından ekmek istiyordu. Kadın ise yanlış anlayıp çığlık attı.” İddialarının ise kanıtlanmaya ihtiyacı vardır. Konuşulan köy sakinleri arasında böyle bir ifadeye rastlanmadığı gibi, Sason Olayı'nda 2 yıl görev yapan Yüzbaşı Madanoğlu da böyle bir iddiada bulunmamıştır. Ayrıca köylülerin; yer, şahıslar ve olay anı konusunda ayrıntılar vermiş olması onların ifadelerinin daha gerçekçi olmasını sağlamaktadır. Öte yandan birinci dereceden muhatap olan köylülerin ve Olay'dan bir yıl sonra göreve başlayan Madanoğlu'nun söylediklerinin, günümüz bürokratlarının genel söylemlerine karşı daha kayda

değer olduğu düşünülmektedir.

Olay esnasında Kaymakam Vekili Rıdvan Gökmen katledilirken, onu korumaya çalışan Müftü Abdullah ise kolundan hafifçe yaralanmıştır. Olaydan sonra Müftü Abdullah, Maliye Tahsildarı Ziya, Nüfus Kâtibi Salih, Tayyare Kâtibi Mehmet ve Belediye Kâtibi Mehmet Sason yerine Kozluk ilçesine doğru yol alırken, Yüzbaşı Mustafa ise Armutlu (Harbêk) dağlarına kaçtıktan sonra askerlerle beraber Geçitaltı (Gox) istikametini izleyip Sason'a ulaşmıştır. Oradan Kaymakam Vekili namına Mal Müdürü Cevat Atalay ile beraber Muş'a telgraf yazmaya başlamıştır. Cemal Madanoğlu'nun dediği gibi "Jandarma Komutanı olayı farklı şekilde üstte yansıtıyor" (1982: 148). İlgili telgrafa geçmeden önce katledilen Rıdvan Gökmen'in hayatına bakmakta fayda olacağı düşünülmektedir.

6. Katledilen Kaymakam Vekili Rıdvan Gökmen'in Hayatı

Dâhiliye Vekâleti, 21 Mayıs 1935 tarihinde meydana gelen Sason Kaymakam Vekili Rıdvan Gökmen'in Armutlu (Harbêk) köyü sakinlerinden Tatari Badik tarafından öldürülmesi hadisesinin "Heyecandan ve tesirden uzak bir şekilde araştırılması için..." (CDAB, 030.10.115.804.4)² Birinci Umum Müfettişi Fuat Baturay'ı görevlendirmiştir.

Birinci Umum Müfettişi, aldığı emir üzere vakit kaybetmeden Kozluk nahiyesine doğru yol alarak Valiliğe ayrıntılı rapor sunmak üzere işe koyulmuştur. Umum Müfettişi Baturay, inceleme soruşturma için Kozluk'a varınca ilk olarak görüştüğü Kozluk Jandarma Komutanı, Kozluk Telgraf Müdürü'nün evinde kendisine yer hazırlandığını ve oraya misafir olmasını tavsiye ettiyse de bunu reddederek tekel binasındaki atıl durumdaki bir odayı hazırlayarak soruşturmayı oradan yürütmeyi uygun görmüştür. Fakat dediğine göre (CDAB, 030.10.115.804.4) ilçeye gelen tüm misafirler, bürokratlar Telgraf Müdürü Fahri ve eşi Fahriye'nin evinde kalıyor ve kadın tarafından etkileniyormuş. Bu husus, geçmişteki misafirlerin de Kozluk Jandarma Komutanı tarafından Telgraf Müdürü'nün evine yönlendirmiş olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.

Cemal Madanoğlu (1982: 148) Rıdvan Gökmen'in ordudan atıldığını yazarken, Baturay'ın çevreden aldığı bilgilere göre (CDAB, 030.10.115.804.4) ise Rıdvan Gökmen ordudan istifa etmiş bir subaydır. Kuvvetle muhtemel öldürülen Kaymakam Vekili Rıdvan Gökmen, tıpkı kendini bekâr göstermesi gibi ordudan atılma hadisesini de çarpıtarak çevresine anlatmıştır. Kaymakam Vekili Rıdvan Gökmen, Sason Olayı'ndan (21 Mayıs 1935) dört ay önce Kozluk ilçesine, atanıp nahiye müdürlüğü görevini icra etmiştir. Sason Olayı'ndan kırk gün önce de Siirt Valisi Ali Sakıp Beygo tarafından, münhal bulunan Sason Kaymakamlığına Kaymakam Vekili olarak görevlendirilmiştir.

Müfettişlik raporuna göre Kozluk'ta Faki Çeto ve Şeyh Abdurrahman'ın halk üzerinde tesiri çoktu. Bu tesiri kırmak için Rıdvan Gökmen, Nahiye Müdürü olduğu esnada onları muhatap almamaya başladı. Böylece araları açıldı. Ayrıca bu ikisi Rıdvan Gökmen'i ve Telgraf Müdürü Fahri'yi şikâyet etti. Şikâyete bakmaya gelen görevliler de çok zeki ve kötü bir kadın olan Telgraf Müdürü Fahri'nin eşi Fahriye'nin evinde kaldılar. Oysa şikâyete söz konusu olan iki kişiden biri olan Fahri'nin evinde konaklamak, teftişin selameti açısından uygun olmadığı gibi kanunlara

2 Resmi yazışmada bu kelimeler olduğu gibi geçmektedir.

da aykırıdır. Rapora göre şikâyet sonucu olumsuz çıktı ise de bu durum Kozluk Nahiye Müdürü Rıdvan'ın onlara daha çok bilenmesine sebep oldu. Rıdvan Gökmen'in Bulgaristan'ın Filibe şehrinden olduğu da belirtilmektedir. Rıdvan Gökmen'in Hazzo³ ve Sason'da kendini bekâr olarak tanıttığı anlatılmaktadır. Gizlediği eşi ve 2 kızı Trabzon'dadır denilmektedir.

Birinci Umum Müfettişi Fuat Baturay, öldürülen Sason Kaymakam Vekili hakkındaki araştırmalarını derinleştirdikçe çok ilginç bağlantılara denk gelmiştir. Bu nedenle raporlarını sürekli revize ettiğini görmekteyiz. Kaymakam Vekili için başta bekâr derken daha sonra bunu tashih yoluna gittiği görülmektedir. Araştırmalarını Kozluk'ta başlatıp daha sonra Sason'da devam ettirmiştir. Buna göre Telgraf Müdürü, Diyarbakır Hani ilçesinden bir Zaza'dır. Eşi ise Ermeni asıllıdır. Baturay'a göre Kozluk Telgraf Müdürü Fahri'nin yeni eşi çok ahlaksız bir kadındır. Bir yandan Fahri'den olma üvey kızı Hüsnüye'yi Kaymakam Vekili'ne vermeyi vaat ederken bir yandan da köylülerden bal, tereyağı, et gibi hediyeler alma uğruna üvey kızını onlara vereceği umudunu yaymaktadır. Çok tehlikeli ve zeki bir kadın olan Fahriye, kendini ihbar edeceğini söyleyen iki köylüyü de öldürttüğü söylenmektedir. Rıdvan'ın Sason'da ikamet eden kız kardeşi Kebire'den bizzat işitildiğine göre ise Kaymakam Vekili ile Kozluk Telgraf Müdürü'nün karısı Ermeni asıllı Fahriye'nin 2 ay boyunca Sason'da aynı yatakta yattıkları iddia edilmiştir. Duydukları karşısında hayretler içinde kalan Umum Müfettişi, şayet yerine bakacak bir memur olsaydı hiç beklemeden Telgraf Müdürü'nü görevinden alırdım demekle kalmayıp, bu nedenle ivedilikle yerine birilerinin yollanılmasını talep etmektedir. Umum Müfettişliğine göre Fahriye çok zeki, cilveli, çıkarıcı bir kadındır. İstediklerini elde etmek için kendini ve kızını kullanmaktan çekinmez. Bu nedenle evi bir istihbarat yuvasına dönmüştür. Öyle ki Kaymakam Vekili cinayetinden sonra bile Tatari Badik'in annesi ona gelip kendisinden yardım dilemiştir. Bu durumdan dolayı devlet için ciddi zafiyet doğmaktadır denilmektedir.

Ayrıca Fahriye ile Sason Olayı'nı kıyaslayan Umum Müfettişine göre, "Teteri Badik, Şeyh Abdurrahman'a karşı cephe alan Kaymakam Vekili Rıdvan Gökmen'e cephe almış olabilir ve cinayeti de bu öfke ile işlemiş olduğu kesindir." denilmektedir.

Böylece Umum Müfettişi yeni bir iddia ortaya atarak Tatari Badik'in Kaymakam Vekili'ni öldürmesinin müsebbibi olarak Şeyh Abdurrahman'ı gösterir. Raporda ise bu iddianın kanıtlanmadığı dile getirilmiştir. Bu nedenle Sason Olayı sonucunda Faki Çeto sürgün edilmişse de Şeyh Abdurrahman sürgün edilmemiştir.

Raporda, Ermeni asıllı Fahriye'nin Ermenilere aidiyet duyması ile ilgili bir not da düşülmüştür. Buna göre ne zaman bir Ermeni tevkif edilip sevk edilse Fahriye, eşi ve Rıdvan Gökmen'in yanında olduğu halde dizlerini dövüp ağıtlar yakarmış.

Cemal Madanoğlu ve Umum Müfettişinin ifadeleri sonucunda, Kaymakam Vekili'nin sicilinin pek parlak olmadığı,⁴ aile hayatı konusunda halka yalan yanlış bilgi verdiği, yönetim konusunda ciddi zaafının olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca karşı cins zaafının olduğu, çarpık ilişki yaşadığı, askerlik şubesinden kovulmakla kaymakam vekili veya nahiye müdürü olma gibi yüksek rütbe-

3 Kozluk ilçesinin eski adı.

4 Cemal Madanoğlu'na göre ordudan atıldığı,

lerde görev icra etme salahiyetine sahip olmadığı, hatta memurluk becerisine haiz olmadığı görülmektedir. Hatta askerlik müessesinden atılma sebepleri arasında yüz kızartıcı suçlara bulaşma ihtimalini de akla getirmektedir.⁵ Kaymakam Vekili hakkındaki bu bilgiler, Susın'a sarkıntılık eden Mustafa Yüzbaşı hakkında söylediği iddia edilen ve ölümüne neden olan "El uzatmışsa san-ki ne olmuş!" sözünü destekler durumdadır.

Olaydan önce Kaymakam Vekili'nin bölgedeki görev süresi toplamda 4 aydı. Telgraf Müdürü Fahri ise 4 yıldır bölgede görev yapıyordu. Fahri, bu görev süresiyle, muhtemelen görev bakımından Sason ve Kozluk'taki en kıdemli bürokrattı. Buna göre Kaymakam Vekili'nin bölge siyasetine Fahri'nin eşi Ermeni asıllı Fahriye tarafından yön verilmiş olması ve bölgedeki Ermeni isyanını bastırmada yüksek performans sağlayan Beleki-Sarmi-Musi aşiretlerinin kasıtlı şekilde devleti ile karşı karşıya getirildiği ihtimali yüksektir.

Ermeni asıllı Fahriye'nin 1931 yılından beri Kozluk'ta olan faaliyetlerinin daha kapsamlı şekilde incelenmesi gerektiği düşünülmektedir. Bunların Ermeni diasporası ile ilişkilerinin olup olmadığı araştırılabilir. Telgraf müdürlüğü gibi çok kritik bir yerde çalışan Fahri ile evlenen Ermeni asıllı Fahriye'nin bu evliliği dış istihbarat güçleri tarafından planlanmış olabilir. Devlet yetkililerinin yerel halka olan bakış açıcı, bu yıldan itibaren bölgeden giden olumsuz raporlardan dolayı bir bozulma yaşamış olma ihtimali yüksektir. Bu nedenle Sason Olayı, Ankara'da sabrı taşıran son damla olarak anlaşılmış olabilir.

Sason Olayı daha gerçekleşmeden Umum Müfettişi Fuat Baturay, Kaymakam Vekili'nin bölgeye kuvvet yollama ve vergi tahsilini cebren gerçekleştirme talebini doğru bulmamaktadır (CDAB, 030. 115. 804. 3). Sason Olayı'ndan önce askeri harekât düzenlenmesi istenen üç köy sakini arasında Faki Çeto'nun köyü Tosunpınar (Aynras) da vardır. 1935 yılının ikinci çeyreğine gelindiğinde Sason'da bir yıldan uzun süredir II. Aliye Unus Olayı Beleki mıntıkasında varlığını sürdürmekteydi. Gerek Aliye Unus mensupları gerekse de onları koruyan Beleki mensubu Selime Sork firari durumdaydı. Buna rağmen Sason Kaymakam Vekili Rıdvan Gökmen askeri harekât ile ilgili tüm dikkatlerini Musi mıntıkasındaki Tosunpınar (Aynras), Armutlu (Harbêk), Geçitaltı (Gox) köylere yoğunlaştırmıştı. Kaymakam Vekili'nin bu köylere dikkat kesilmesinde ve askeri harekât talep edecek kadar ileri gitmesinde bazı ihtimaller ön plana çıkmaktadır.

Birinci ihtimale göre Kaymakam Vekili, önceden kendisini şikâyet eden kişilere karşı hissi bir davranış içerisine girmiş olabilir.

İkinci ihtimale göre Kozluk Telgraf Müdürü Fahri'nin eşi Fahriye, Kaymakam Vekili'ni askeri seçenek konusunda kışkırtmış olabilir.

Üçüncü ihtimale göre ise Cemal Madanoğlu'nun belirttiği üzere Rıdvan Gökmen, yukarıya yaranıp kaymakamlık kadrosunu asaletten yürütme amaçlı bu köylere dikkat kesilmiş olabilir.

7. Sason Olayı'nın Merkeze Farklı Şekilde İntikal Ettirilmesi

Olaydan hemen sonra Muş Vali Vekili Recai Türelî tarafından Ankara'ya yollanılan 21 Mayıs 1935 tarih ve 5710 sayılı telgrafta (CDAB, 030. 115. 804. 3) şu ifadeler geçmektedir:

5 Cemal Madanoğlu'na göre ordudan atılmıştır.

“Şimdi, saat 16.45’te Sasun’dan alınan raporda 70 kişilik müfrezenin 200 kadar asi halkı tarafından sarıldığı ve Kaymakam Vekili Rıdvan ile Kaza Müftüsü’nün esir alındığı, asilerin kaza merkezini basacaklarını da konuştukları...”

Çekilen telgraflarda çelişkiler göze çarpmaktadır. Hem köylülerin hem de Cemal Madanoğlu’nun ifadesinde görüleceği üzere olay meydana geldiği gibi Jandarma Komutanı tabancası ile kendisini savunarak olay yerini terk etmiştir. Bu durumda Jandarma Komutanı’nın köylülerin kaza merkezini basacaklarını duymuş olma ihtimali mümkün görülmemektedir. Kendisini Sason’a yetiştirip olayı anında rapor ederken de kaza basma kararının anlık sürede köyde alınmış olması ve baskın istihbaratının kendisine hemen varmış olması ihtimal dışıdır. Jandarma Komutanı’nın kaza basma konusunu ortaya atması onun içine düştüğü hatadan dolayı can korkusu yaşamış olma ihtimalinden olabilir. Fakat hiçbir belirti olmamasına rağmen sonraki telgraflarda bunu tüm bölgeye mal ederek ısrarla devam ettirmesi, onun intikam amacıyla askeri harekâta zemin hazırlama ve suçunu örtbas etme düşüncesine bağlanabileceği düşünülmektedir. Mustafa Yüzbaşı tarafından 200 kişinin kaza merkezini basacağı bilgisi elde edilmesine rağmen, beraberinde gittiği Kaymakam Vekili’nin öldürüldüğünün haber alınmaması ve onu ile Kaza Müftüsü’nü esir olarak Hükümet’e bildirmesi, kendisinin sağlıklı bilgilere sahip olmadığı halde bilgileri çarpıttığı hususu ön plana çıkmaktadır.

Aynı gün saat 20.40’ta Sason Jandarma Komutanı Mustafa’nın Sason Kaymakam Vekâlet’ine göndermiş olduğu ve olayı anlattığı ikinci telgrafi şu şekildedir:

“Birinci raporumda bildirdiğim üzere Kaymakam Vekili Rıdvan, Jandarma Komutanı Mustafa, Kaza Müftüsü Abdullah, Maliye Tahsildarı Ziya, Nüfus Kâtibi Salih, Belediye Kâtibi Mehmet ve askerlerle Goh (Geçitaltı Gox köyü kast edilmektedir.) köyüne gittik. Armutlu ve Şat köylüleri, askerleri burada bırakıp Armutlu köyüne gidersek hükümetin her türlü dileğini yerine getireceğiz şeklinde ısrar ettiler. Bu sırada etrafımızdaki bütün isyankâr köyler olan Asi, Küsket, Çırto, Rabiye, Dılbe, Ayngözik, Harbak, Halilan, Hazorte, Şat, Tarva, Kündar köylerinden toplanan 200 kişilik silahlı adamlar etrafımızın sarıldığı hissedildi. Bu duruma karşı renk vermeksizin ilerledik. Biz daha köyden çıkmadan Harbak köylüleri Jandarma komutanına ateş etmeye başladı. Tabancamla müdafaa ederek geriye doğru koşarak askerlere yetiştim. Derhal askerlerle harekete geçtim. Etrafımız sarılmıştı. Beş saat devam eden çarpışmada huruç hareketi ile Sason’un güneyindeki hâkim dağları tuttum. Sason birliğinden bir onbaşı bacağından hafifçe yaralandı. Başka da zayıat yoktur. Asi mintika köyleri isyan fikriyle bu lüzumsuz hadiseye sebebiyet vermişlerdir. Kuvvetimiz onlara karşı azdır. Kuvvet istenmesine müsaadeleri... Sureti ifadeye nazaran hala Kaymakam Vekili ile arkadaşının vaziyetleri meçhuldür” (CDAB, 030. 10. 115. 804. 3).

Muş Valiliği tarafından Hükümet bilgilendirilirken, 16.45’te Sason’dan rapor alındığı ifade edilmektedir. Çekilen telgraflara göz atıldığında Mustafa Yüzbaşı’nın olay yeri olan Armutlu (Harbêk) köyünü mümkün olan en hızlı şekilde terk ettiği görülmektedir. Bu gözlem, kendisinin izah etmekten ve 70 askere rağmen üstesinden gelmekten aciz olduğu özel bir can korkusu yaşadığı düşüncesini akla getirmektedir. Bu da kadına el uzattığı ve bunun sonuçlarını iyi bildiğini göstermektedir.

Mustafa Yüzbaşı, telgrafında 200 kişi tarafından etraflarının sarıldığından bahsetmiş, 5 saat çatışma yaşadıklarını iddia etmiş ve çatışmada hiç kimsenin ölmediğini belirtmiştir. 70 askerin 200 silahlı köylü ile 5 saat çatışıp hiçbir taraftan kimsenin ölmemesi ihtimal dışı gözükmektedir.

Kozluk ilçesinde 21 Mayıs günü güneş batımı 19.30'da gerçekleşmektedir. Armutlu köyü ile Sason'un eski yerleşim yeri olan Dereköy arası ise 23 km mesafesindedir. Yaya yürüme süresi ortalama 5.5 saat sürmektedir. Armutlu köyünden Dereköy köyüne varışın 5.5 saat sürdüğünü ve en erken 3 saatte gidilebileceğini hesaba katabiliriz. Coğrafya yerinde incelendiğinde de görülmüştür ki 3 saatten daha erken varmak mümkün değildir. Mustafa Yüzbaşı çatışmanın 5 saat sürdüğünü yazmıştır. Buna göre 3 saat da yol süresi verildiğinde toplam 8 saat etmektedir. Buna göre olayın meydan geliş vakti 9.30-10.00 civarına denk gelmektedir. Bu vaktin de pek erken olduğu düşünüldüğünde akla yatkın gelmemektedir.

Muş Vali Vekili Recai Türelî'nin 22 Mayıs 1935 tarih ve 5732 sayılı telgrafı şu şekildedir:

“... Müftü Abdullah belinden, kolundan ve karnından hançerlendiği halde Tahsildar Ziya, Nüfus Kâtibi Salih ile beraber Hazo nahiyesine vardılar. Kaymakam Vekili Rıdvan'ı büyük garazla üzerine atılarak öldürmek istediklerinden Tayyare Kâtibi (Onu öldürmeyin, Beni öldürün.) diyerek üzerlerine atılmışlar ve bu esnada her ikisinin hançerle parçalanmak sureti ile şehit edildiklerini gelen köylüler bildirmiştir. Şehitlerin cenazeleri için köye gidilmiş fakat cenazeler teslim edilmemiştir. İkinci gidişte ise cenazelerin verilmesine rıza gösterilmiştir. Devlet otoritesini hiç sayarak heyeti nasiha olarak içlerine kadar giden arkadaşları bu kadar feci bir şekilde şehit eden bu mıntıka halkı hakkında son tedbirin alınarak imha edilmesi lazımdır. Bu mıntıkaya en seri vasıta ile büyük kuvvetler sevki lazımdır” (CDAB 030.10.115.804.3).

7 Haziran 1935 tarihli Haber Gazetesi, Sason Olayı'nı çarpıtılmış şekilde vermektedir:

“Vergi için nasihata giden Kaymakam Vekili daha konuşmaya başlamadan öteden beri tanıdıkları tahsildara dönerek ‘Ne diye buraya geldiniz? Haydi, çekip gidiniz. Başınız belaya girmesin.’ diyerek kendilerine mukabele eden iki çocuk babası Kaymakam'ın üstüne atılarak 9 yerinden hançerleyerek onu şehit etmişlerdir. Nasihat yollu birkaç söz söylemeye çalışan Müftü de ağır şekilde bıçaklanmıştır. Orada bulunan iki jandarma derhal müdahale etmek istemişse de gözünü kan bürüyen bu haydutlar, jandarmaları da öldürmüşler ve bunlardan birinin vücudunu parça parça etmişler. Vaziyeti haber alan hükümet hemen hareket geçip bu yüksek adamların cenazelerini merasimle kaldırmıştır.”

8 Haziran tarihli Ulus Gazetesi ise Haber Gazetesi'nin haberini tekzip ederek olayın aslının böyle olmadığını vurgulayarak olayı şöyle anlatmaktadır:

“Sason Kaymakam Vekili, vergi ve gizli nüfus sayımı için 21-5-1935 tarihinde Yanına Sason Müftüsünü, *şarbaylık* sekreterini, finans alımcısını ve jandarma komutanı ile birkaç jandarmayı alarak Goy köyüne gitmiş, bu köyde iken Harbat köylüleri onu köyüne davet etmiştir. Kaymakam Vekili, bu davete arkadaşlarını geride bırakarak gitmiş ve geceyi Harbat'ta geçirmiştir. Ertesi gün köyden ayrılışından sonra yerli görevlilerle (Jandarma Komutanı Mustafa Yüzbaşı'nın kast edildiği düşünülmektedir.) bazı köylüler arasında çıkan şahsi bir kavga sırasında Kaymakam Vekili

de bilinmeksizin yaralanmış ve ölmüştür. Öldürülmüş ve işkence görmüş jandarma yoktur.”

Sason Kaymakam Vekili'nin 23 Mayıs 1935 tarih ve 4070 sayılı telgrafi şu şekildedir:

“*Şimdi Kok (Geçitaltı Gox köyü kast edilmektedir.) köyünden alınan haberde civar kazalara saldıkları adamı mahsusların döndüğü, Mutki ve Garzan taraflarında ne kadar eli silahlı varsa Horbat köyü (Armutlu-Harbêk köyü kast edilmektedir) ve civarında toplandıkları, bu gece veyahut azami 48 saat zarfında kasabayı basmayı aralarında konuşup kararlaştırdıkları, kati olduğu anlaşılmaktadır.* Kuvvetlere gelince cebri yürüyüşle Silvan ve Kulp bölüklerinin Sasun'a sevklerine emir ve müsaadeleri re'sen Muş Valiliğine bilgi için Dâhiliye Vekâleti ve Birinci Umum Müfettişliğine arz...” (CDAB 030.10.115.804.3).

Jandarma Komutanı Mustafa, olay akşamı çektiği telgrafla, münferit gelişen ve müsebbibi olduğu bir olayı “Asi mıntıka köyleri isyan etmiştir.” şeklinde yansıtarak yardım talep etmiştir. Ardından Sason Kaymakam Vekili'ne çektiği düşünülen telgrafta ise birinci telgraftaki kaza merkezine baskın yapılacağı iddiasını daha da ileriye götürerek 48 saatlik bir süre zarfında kasabanın basılmasının kesin bir bilgi olduğunu dile getirmiştir. Böylece bölgede bir kalkışmanın olduğunu iddia ederek amirlerini *isyan* fikrine inandırma adına tüm coğrafya halkı suçlamaya dâhil edilmiştir. Yapılan arşiv taraması ve sözlü tarih araştırmasında 21 ve 23 Mayıs 1935 tarihli telgrafların aksine Sason Olayı'ndan sonra kasabanın hiçbir zaman basılmadığı, hatta böyle bir teşebbüse dahi rastlanılmadığı görülmüştür.

Cemal Madanoğlu ise yazdığı kitapta (1982: 148): “... Tam o sırada Yüzbaşı geline yaklaşmak isteyince olay çıkıyor. Jandarma Komutanı olayı farklı şekilde üste yansıtıyor.” diyerek meslektaşını tekzip etmekte ve Mustafa Yüzbaşı'nın kadına el uzatmasından dolayı olayın başladığını söylemektedir. Madanoğlu'nun bu ifadesi Olay'ın başlangıcı hakkındaki yerel halkın ifadesi ile paralellik göstermektedir.

Mustafa Yüzbaşı'nın olayı anlatış şeklinde birçok tutarsızlık belirlenmiştir. Buna göre kendileri ile görüşülen köylüler, 20 Mayıs 1935 tarihinde köy sakinleri dışında başka hiçbir köylünün Armutlu köyünde toplanmadığını dile getirmiştir. Çekilen bir telgrafta, “Bir nefer asilerin eline düşmüşse de ceket ve silahının alınmasından sonra serbest bırakılmıştır” (CDAB, 030. 10. 115. 804) yazılmaktadır. Bu telgraf metni ile köy halkının cana kastının olmadığı, çok müşkül durumda olmalarından dolayı tek dertlerinin üstlerine giyebileceği bir elbisenin olduğu anlaşılmaktadır. Köylülerin, askerin üzerindeki elbiseye muhtaç olması onların vergi vermede ne kadar sıkıntılı bir durumda olduklarını göstermektedir.

Ayrıca telgraflara bakıldığında bir kadına el uzatma mevzusuna hiç değinilmediği ve olayın patlak vermesi ile ilgili net bilgilere de hiçbir zaman değinilmediği görülmektedir.

Yazılı ve sözlü kaynaklar tetkik edildiğinde; Sason Olayı'na kadar bölgedeki çoğu memurun görevini layıkı ile yapmadıkları görülmektedir. Buna göre 1924 yılında bölgede görev yapan Muş Valisi Ali Sakıp Beygo'nun Sason teftişinde Sason Kaymakamı'nın usulsüzlüklerini tespit etmiştir. Sason Olayı'na sebebiyet veren Kaymakam Vekili Rıdvan'ın ciddi yönetim zafiyetlerinin olduğu, tutulan Birinci Umum Müfettişinin raporlarından belli olmuştur. Sason Olayı'nı bastırmak

için görevlendirilen Ahmet Yüzbaşı'nın bölge halkı ile ilgili sorunu daha da içinden çıkılmaz bir hale soktuğu görülmektedir.

Yerel yönetim politikaları halkın zararına icra edildikçe yöre halkının tepkisi ile karşılaşmıştır. Bu tepki sonucunda ise yöre halkı devletine asi gösterilerek olaylar farklı şekilde üst makamlara intikal ettirilmiştir. Bu seferki olay ise devletin kudretine ciddi şekilde gölge düşürmüştü. Kaymakam Vekili'nin öldürülmesinin Ankara nezdinde affedilir yanı olamazdı. Olay isyan değilse bile olayın faillerinin kısa sürede yakalanıp idam edilmesi devletin itibarı için önem arz etmekteydi. Günler geçtikçe devletin tahammülü azalmıştı. Artık meşru olmak şartı ile Kesikbaş Ahmet'in yöntemlerinin dışında daha genel, daha sert tedbirlerin alınması gerekmişti.

Radikal kararlar radikal sebepler sonucunda meydana gelmelidir. Bölgenin yasaklı bölge ilan edilmesi ve bölge sakinlerinin Batı illerine taşınması için 1936 yılında Birinci Umum Müfettişi Abidin Özmen tarafından Diyarbakır'da Atatürk Treni'nde İsmet İnönü'ye sunulan teklif şöyledir: "Sason Olayı'nın *Kürtlük ve Kürdistan işi ve ondan bir parça diye alırsak bundan istifade ederek bu halkı Batı illerine sürebiliriz*" (CDAB, 030. 10. 70. 458.10). Abidin Özmen'in bu kararı uygun görüldüğü için bütün bölge yasaklı bölge ilan edilmiş ve 3500'ü aşkın insanın, *Kürdistan kurmak için isyana kalkışma suçu* ile Batı illerine sürülmesi için bölgede çalışmalar yapılmaya başlandı. Fakat insanlar öldürülmekten çekindikleri için sürgün kararına uymuyordu. M.S.: "Cemal Madanoğlu'nun teklifi sonucunda dedem çok uğraştı ama Dağlılar bunun gerçekleşme ihtimaline inanmadılar. Kasap Ahmet'ten dolayı insanlar çok tedirginmiş." şeklinde konuşmuştur.

Kaymakam Vekili'ni öldüren Tatarı Badik, 26 Haziran 1936 tarihinde öldürüldü (CDAB, 030.10.116.805.2).

Yüzbaşı Cemal Madanoğlu'nun ısrarlı çabaları sonuç vermeye başlamıştı. Asker öldürmeyen insanlar gün geçtikçe teslim olanlara bakıp kendileri de teslim olmaya başlamıştır. 1936 yılındaki 2/4502 Sayılı Kararname ile yöre halkının sürgün kararının alındığı duyuruldu. Silvan, Kulp, Lice, Garzan, Beşiri gibi yerleşim yerlerinde toplanılan 2400 kişinin Batı illerine sürgün edilmesi hakkında 6.10.1936 tarih ve 2/5403 Sayılı ilk Kararname yayınlandı (080.18.01.02.68.80.01). Böylece teslim olan kişiler biriktikçe sürgün edilme kararnameleleri devam etti (25.06.1937 tarih ve 3/7008 sayılı kararname, 7.4.1938 tarih ve 2/8522 sayılı kararname).

İlk sürgün kararnamesinden 13 gün sonra, 19 Ekim 1936 tarih ve 3438 sayılı Resmi Gazete'ye göre çatışmaların olduğu Mereto (Aydınlık Sıra Dağları) güneyi ile Tuzlagözü nahiyesinin 3 km kuzeyi, Kozluk nahiyesinin 2 km kuzeyinden Sason Gondeno köyünün 2 km doğusuna kadarki tüm köyler yasaklı bölge (mıntıkai memnu) ilan edilmiştir.

KARARNAME

Kararname №: 5402

Sason - Mutki hudud mntakasını teşkil eden Kanıbrim dağının cenub eteklerinden itibaren Sason dağlarının hattı balâsından Malato dağına ve oradan yine aynı istikamette Sason dağlarının cenubu garbiye doğru hattı balâsını takip ve Sasonun Göndeno köyünün 2 kilometre şarkından cenubu garbiye doğru tevaccühle Halkis dağından geçen hattı balâyı takiben Goh, Harbik, Yukarı ve aşağı Şat köylerini yasak mntaka içinde bırakarak Hazo nahiyi merkezinin 2 kilometre şimalinden şarka tevaccühle Novşin, Neveban, Tarup köylerini de ihtiva etmek üzere ve Mulafanın 3 kilometre şimalinden, memlehanın cenubundan Berki deresine ve bu dere vadisini takiben Rezi dağı ile Kerho arasında ve Porak dağı üzerinden Şinasi dağına ve oradan şimale tevaccühle, Şinak köyünün iki kilometre şimalinden Sason dağlarına uzanan hattın teşkil ettiği çerçeve içinde kalan kısmın, 2848 sayılı kanunun 2 ncı maddesinin 3 üncü fıkrasına göre memnu mntaka olarak kabul ve ilânı, Genelkurmay Başkanlığının muvafakatına atfen

Dahiliye Vekillîğinin 6/10/1936 tarih ve 3772 sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 6/10/1936 da onanmıştır.

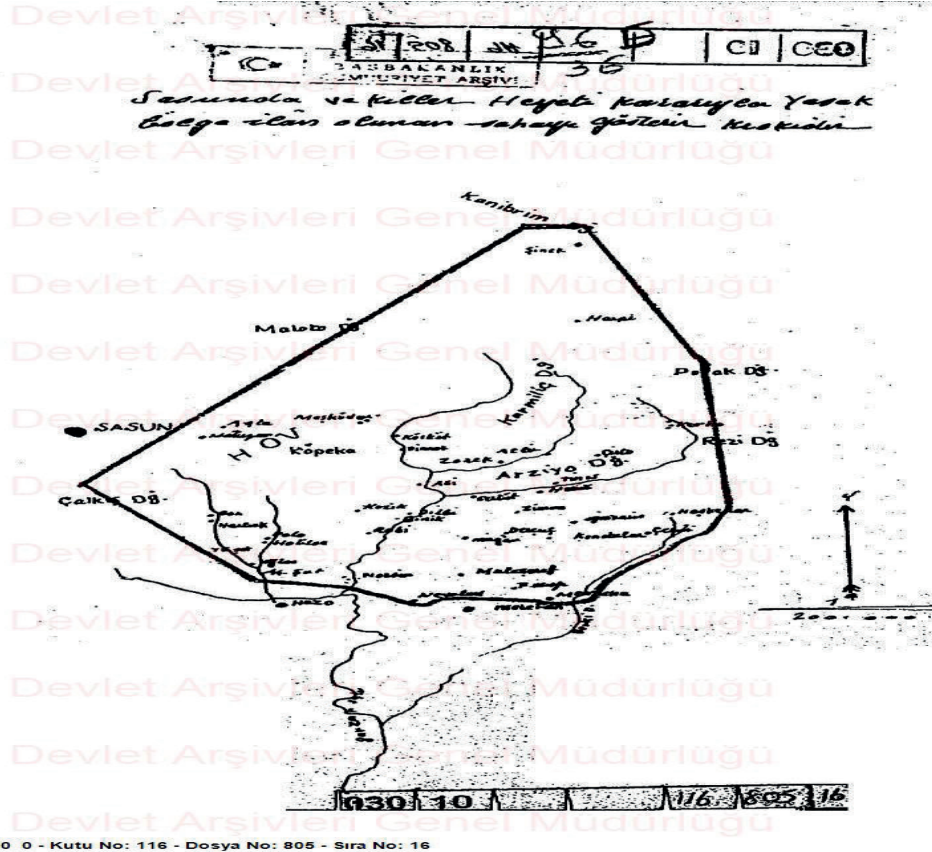
6/10/1936

REİSİCÜMHUR
K. ATATÜRK

Başvekil	Adliye Vekili	Millî Müdafian Vekili	Dahiliye Vekâleti V.
İSMET İNÖNÜ	Ş. SARACOĞLU	K. ÖZALP	S. ARIKAN
Hariciye Vekâleti V.	Maliye Vekili	Maarif Vekili	Nefta Vekili
Ş. SARACOĞLU	F. AĞRALI	S. ARIKAN	A. ÇETINKAYA
İktisad Vekili	Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti V.		
C. BAYAR	R. TARHAN		
Gümrük ve İhisarlar Vekili	Ziraat Vekâleti V.		
R. TARHAN	C. BAYAR		

2848 sayılı kanun 3162 numaralı Resmî Gazetededir.

* Yasaklı Bölge İlanını İçeren Kararname (19 Ekim 1936 tarih ve 3438 sayılı resmi gazete)

** Yasaklı Bölge Krokisi (CDAB, 030.10.116.805.16)

Aliyê Unus mensubu Abdurrahman Ali, Sason Olayı ile birleşen II. Aliyê Unus Olayı'nda firari durumda iken 1936 yılında bir araya geldiği Yüzbaşı Cemal Madanoğlu'na: "Sizler sanıyor-sunuz ki ben bu dağların başkomutanıyım, bütün dağ benim emrimde... Oysa iş başkadır. Beni bir yerde yalnız ve silahsız görseler hemen kısıtırlar, kellemi de Umum Müfettişliğine gönderirler. Her birimizin kellesine ayrı ayrı ödül biçilmiştir. Biz burada böyle yaşarız, komutan değil bir aileyiz, aşiretiz." derken olayın mahiyetinin isyan olmadığını dile getirmiştir (1982: 194).

Sason Olayı, 1935 yılındaki Mustafa Yüzbaşı'nın raporlarına göre vergi vermeme isyanı iken, 1936 yılındaki Abidin Özmen'in teklifi sonucu, *Kürdistan kurma amaçlı bir Kürt ayaklanması* olarak kayıtlara geçirilmiştir. Böylece günümüze kadar Sason Olayı, Sason İsyanı adıyla anılmaktadır.

Sason Olayı ile ilgili yöre halkının bahsedip hiç unutamadığı 3 komutan vardır:

Birincisi misafiri olduğu kadına el uzatmakla kalmayıp olayı çok farklı şekilde merkeze intikal ettiren Mustafa Yüzbaşıdır. İkincisi yakaladığı kişilerin başını kesme davranışından dolayı yöre halkının Kasap Ahmet, askerlerin ise Kesikbaş Ahmet lakabı taktığı Yüzbaşı Ahmet'tir.⁶ Üçüncüsü ise ondan sonra gelip olayı yöre halkına şefkatle davranıp olayı sükûnetle sonlandıran Yüzbaşı Cemal Madanoğlu'dur.

M.R.A.: "Çatışmada çok acılar çekmiş ve 1925'ten 1938 yılına kadarki çatışmalarda öldürülmek için dağ taş yaşayan babamdan ve çatışmanın diğer şahitlerinden duyduğuma göre o yıllarda mağaralarda yıllarca çok ilkel şartlarda hayat sürüldü. Çatışmada yüzlerce dramatik olay var. Onlardan birisi Yazılı (Binek) köyünün Köşeler (Ayngezik) mezrasında yaşandı. Ani asker baskını karşısında erkekler birkaç dakikada kendini dışarı atıp yamaç boyunca kaçabildi. Kadın ve çocuklar ise kaçamadan askerlere yakalandı. Kadın çocuk demeden yakalanan 13 (kimilerine göre ise 17 kişidir) kişinin hepsi öldürülerek Daraje denilen yere atıldı. Askerler gittikten sonra oraya gelen adamlar yoğun kokudan cesetlere yaklaşamıyordu. Öldürülenler elbiselerinden seçilip toplu mezara gömüldü. O günden itibaren babalarımız bu işin emrini veren Yüzbaşıya, Kasap Ahmet diyordu. O kadar acılar çileler çekilmiş ki, babalarımız bir an evvel bu olayı unutmak, bu travmayı atlamak için susmayı tercih ettiler. Çok acılar yaşandı çok demektedir" (Yorulmaz ve Er, 2019: 219).

Yenidoğan Asi (Êssi) köyü sakini M.Ç.: "Kasap Ahmet'in⁷ askerler arasındaki lakabı Kesikbaş Ahmet'ti. Askerler arasında onunla çalışmış bir milis bunu bana söylemişti. Kasap Ahmet, insanları yakaladığı anda boğazlarını kestiği için bu lakabı aldı. Bu yüzden sürgün kararına rıza göstermemize rağmen kimse teslim olmayı göze alamıyordu."

R.B.: "Sürgüne giden babam sürekli Cemal Madanoğlu'nu anlatır ona dua ederdi. O Kasap Ahmet yüzünden nice canlar gitti. Oysaki Cemal Madanoğlu gelir gelmez, insanları ikna etmeye ve barış yolunu aramaya çalıştı. Fakat insanlar Kasap Ahmet'ten çok ürkmüştü. Herkes dehşete düşmüştü. Bu nedenle teslim olmak kolay olmadı. Aylarca süren ikna çalışmaları oldu."

6 Soyadına ulaşamamıştır. Köy sakinlerinin dediğine göre soyadı Serikli olabilir.

7 Arşiv araştırmasında soyadına rastlanmamakla beraber, Ahmet Erikli soyadında olduğu konusunda bir kişinin (S.I.) sözlü beyanına ulaşılmıştır.

A.Ç.: “Yüzbaşı Cemal Madanoğlu, insanları ikna konusunda çok sabırlı davrandı. Kimse gelmeyince yakaladıklarını hamama götürüp yıkattı. Sonra onları giydirdi ve karınlarını doyurup ellerine bir torba yiyecek vererek onları köylerine geri saldı. Bunu gören insanlar yine de ilk başta teslim olmadı. Fakat zamanla teslim olmayı seçti. Binlerce insan bu sayede kurtuldu. Yoksa cümle köylüler katledilecekti.” şeklinde konuşmuştur.

27 Eylül 1938 tarihli resmi evraka göre Sason Olayı’nda ölü ve yaralı sayısı şu şekilde belirtilmiştir:

Halktan 838 kişi ölü ele geçirilmiş, 592 kişi tutuklanmıştır. 3577 kişi de sürgüne yollanılmıştır. 80 asker şehit edilmiş, 106 asker yaralanmıştır (CDAB, 030.10.116.805.26). Sason yasaklı bölgesinde kimsenin kalmadığı görülerek Sason Olayı harekâtı 11 Eylül 1938 tarihinde sonlandırılmıştır. (CDAB, 030. 10. 54. 359. 14).

Sason Olayı’nda kayda geçmeyen iki dramatik olayda toplamda 60’ı aşkın askerin öldürüldüğü tespit edilmiştir. Yerel halk ile yapılan görüşmeler sonucunda halkın bu iki dramatik olaydan net şekilde haberdar olduğu görüldüğü halde, bu iki olaya dair resmi kayıtlarda veya asker zayiatında bir kayda rastlanmamıştır. Bu da harekâtta bazı kayıpların resmîyete geçirilmesinden kaçınıldığı konusunda şüpheler oluşturmaktadır.

Yapılan askeri yazışmalara göre harekâta katılan subay ve askeri memur sayısı şöyle özetlenmiştir:

1 tuğgeneral, 3 albay, 4 yarbay, 14 binbaşı, 38 yüzbaşı, 30 teğmen, 13 asteğmen, 17 yarsubay, 7 askeri memur olmak üzere toplam yüz yirmi yedi kişi (CDAB, 030.10.49.321.9).

8. Sason Olayı’nda Yaşanan Dramlar

M.S.: “Dedem hem mollalık ederdı hem de müderristi. Hazzo’nun ileri geleni idi. Kasap Ahmet’in kesip Hazzo’nun *Şemdirnağa* Mahallesi’nde bulunan yamaca attığı kafatasları yüzünden oradan geçmekten korkulurdu. Fakat onun yerine Yüzbaşı Cemal Madanoğlu gelince dedemi çağırıp halkın teslim olması konusunda ikna çalışması yapmasını istedi. Dedemin dediğine göre ise dağlarda görüştüğü halk çok korkmuştu. Bu nedenle ikna olmadılar. Bunun sonucunda dedem eli boş döndü.”

Sadece halk nezdinde değil, devlet nezdinde de ciddi acılar yaşanmıştır. Cemal Madanoğlu şöyle demektedir: “Sason’da eylemler ve çatışmalar bitip tükenmiyordu. Başarılı olduğumuz söylenemezdi. Başarısızlığın nedenleri çoktu” (1982: 231).

Kozluk ilçesindeki şehitlikte medfun olan bir askerin mezar taşında ailesi tarafından şu cümle yazılıdır: “Evimizin neşesiydi. Yuvamızın tek kuşuydu. Uçup gitti elimizden, daha bir kuş palazıyken” (Yorulmaz ve Er, 2019: 189).

Harekât ile ilgili bir albayın yazdıkları şu şekildedir: “On gün aç susuz kaldıktan sonra teslim olmayıp mağara içinde ölenlere veyahut ölecek hale geldikten sonra teslim olanlara rastlanmıştır. Büyükle susuzluğa tahammül ediyorlarsa da çocuklar tahammül edemediklerinden bunlara idrar içirdikleri ve bir kısmının bu yüzden öldükleri de duyulmuştur. Mağaraya cebri tazyik, ateşli

silahlar, mağara ağzında odun veya kükürt yakılarak içerdekilerin hava almalarını güçleştirmek veyahut bunlar da tesir yapmadığı takdirde tahrip kalıbı kullanılmak suretiyle mağarayı çökertmek zorunda kalındı. Kimi mağaralardakilerin açlık ve susuzluğa mahkûm edilmesi zaruri oldu. Mağara ağızlarının darlığıyla beraber içeriye doğru uzanan helezoni veya zikzak koridorlardan ötürü ateşli silahlarla nüfuz ekseriya kabil değildir. Mağaranın etrafında mevzilendirilen silahlar daha ziyade mağaradan dışarı çıkma teşebbüsünde bulunanlara karşı kullanıldı. Dumandan bunalıp teslim olan mağaralar görüldüğü gibi hiç müteessir olmayanlar da görüldü. Sasonluların dumana karşı gösterdikleri mukavemet kayda değer” (Yorulmaz ve Er, 2019: 188).

K.E.: “Albay’ın bahsettiği çocuklardan birisi de benim kardeşimdi. Annemin dediğine göre ailemizle birlikte bir mağarada kısırılıp günlerce susuz bırakılan kardeşim sürekli ağlıyordu. Ya susuzluktan dolayı çatlayıncaya kadar ağlayıp ölecekti, ya da annem idrarını ona içirecekti. Çünkü daha önce bu şekilde kurtulan bir iki bebeğin olduğu duyumu alınmıştı. Sonunda annem kendi idrarını içermek zorunda kaldı. Fakat maalesef kardeşim bu nedenden dolayı can verdi.” şeklinde konuşmuştur.

S.S.: “Mağaralarda günlerce aç kalan bebeklerin durmak bilmeyen ağlamalarını kesmek için külden tablet yapıp ellerine yemek diye verildiğini ve bebeklerin bu şekilde kandırıldığını babamdan hep duyardım.” demiştir.

N.G.: “İsrarla kendisine el uzatan Yüzbaşı’ya karşı sessizce mücadele edip, köyde doğacak felaketi önlemeye çalışan Susın bunu başaramamıştı. Yüzbaşı’nın ısrarlı tacizine çaresizce karşı koyarken ablası Cemile tarafından sesi duyulmuş ve Sason Olayı denilen olaylar zinciri patlak vermişti. Kendisi, bu olaya sebebiyet vermiş olma duygusundan ve çatışmalarda, eşi, babası ile birçok yakın akrabasını kaybetmekten dolayı ciddi bir bunalıma girmiştir. Af kararı çıkmış olduğu halde bir daha asla köyüne dönmedi. Kozluk’a yakın bir köye yerleşip orada hayatını sürdürmüş ve yaşanan olayların etkisinden dolayı Sason Olayı ile ilgili hiç kimse ile konuşmamıştır.”

C.S.: “Sason Olayı’nda ben 3 yaşlarındaydım. 1936 yılında köyümüze kayalık bir alandaki bir manga asker, yerel halk tarafından bir kayalığın zirvesinde kısırıldı. *Çıkke Alo* dediğimiz bu kayalık yüzlerce metre yükseklikte bir yerd. Köylüler askerleri teslim almak ve cephaneleri ile elbiselerine sahip olmak istiyordu. Fakat manganın başındaki komutanları buna izin vermedi. Uzun uğraşlar ve teslim olun çağrılarına rağmen ellerindeki erzak ve silahları teslime yanaşmadılar. Komutanları silah zoruyla tüm askerlerinin silahları ile birlikte uçurumdan yüzlerce metre aşağıya atmasına neden oldu. Denildiğine göre teslim olun çağrısına karşın komutanın intihar emri ile karşı karşıya kalan bir asker Kürtçe’den ‘Qumûtan nahê! Qumûtan nahê!’⁸ diye diye diğerlerinin ardından kendisini uçuruma attı. Böylece koca bir manga orada yok oldu. Tahminimize göre bu manganın sayısı 10-12 kişiydi.”

K.S.: “Sason Olayı’nda ben 4 yaşlarındaydım. Küsket (Kazakta)’nın Komk denilen yerinde, bir gece vakti Bitlis ve Diyarbakır komandoları hilal şeklinde intikal ediyordu. O esnada hilalin ortasındaki çukurda nefes almadan saklanan Aliye Unus mensuplarından Abdulcelil adlı bebek annesinin kucagında bir anda ağlamaya başladı. Annesi Dırre her ne kadar onu durdurmak istese

8 “Komutan izin vermiyor! Komutan izin vermiyor!”

de bebek, avazı çıktığı kadar ağlamayı başarmıştı. Bu esnada askerler gece karanlığında sesin geldiği yöne doğru otomatik silahlarla ateş etmeye başladı. Çukurdaki firarilerden sadece Dirre'nin kolu hafifçe yaralanmıştı. Meğerse karşı taraftaki askerler hep birbirini vurmıştu. Herkes kör atış yapmış, karanlıkta karşısında ne varsa yere düşürmeye çalışmıştı. Sonunda kimse ayakta kalamamıştı. Hatta hatırlıyorum. Babam ertesi gün oraya gidip arta kalan erzakı bize getirmeye çalışırken dediğine göre her taraf kan revandı. Herkes ölmüştü sadece bir kayaya yaslanmış halde can çekişen bir asker vardı. Babam gidip ona kar getirmiş askerin ağzına karı vermişti. Asker ise 'Kaç bumba! Kaç bumba!' diyerek babamı oradan uzaklaştırmak istemiş. Babamın dediğine göre erzaklarla kan birbirine karışmış ortalıkta kan gövdeyi götürüyordu. Sonunda bir torba katık alıp oradan uzaklaşmıştı. Tahminimize göre oradaki ölen asker sayısı 50'yi aşkındı."

Küsket köyü sakini M.Ç.: "Komk Olayı'nda ölen askerlerin botları 10 yıl evvelinde de olay yerinde vardı. Şimdi ne durumdadır bilemiyorum."

Sason Olayı sonucunda yasaklı mıntıkada bulunan Garzan aşireti mensupları, 1935-1938 yılları arasında Türkiye'nin birçok il ve ilçesinde sürgün (nefi) olarak dağıldılar. Sürgüne yollanılan bu yerler arasında Çankırı, Eskişehir, Bursa, Bilecik, Kocaeli, Zonguldak, Bolu, Afyon (Dinar, Dazkırı), Konya, Isparta, Burdur, Uşak, Denizli, Aydın (Söke), Muğla, Kütahya, Balıkesir, Antalya (Finike, Elmalı), Manisa (Turgutlu, Salihli), Mersin, Kayseri gibi özellikle tren hatlarının üzerindeki veya yakınındaki birçok şehir ve kasabanın yanı sıra daha ismini tespit edemediğimiz birçok şehir vardı. Ayrıca kara araçları ile Trabzon, Kastamonu gibi Karadeniz illerine sürülenler de oldu (Yorulmaz ve Er, 2019: 185). Sürgüne yollanılan aileler ayrı yerlerde ve ayrı soy isimleri dağıtılmıştı.

5098 Sayılı Kanun'un 12.Maddesi'ne göre Bakanlar Kurulunun 1 Ağustos 1950 tarih ve 3/11461 Sayılı Kararı'na (CBDA, 030.18.123.53.20) göre Sason bölgesi ve Ağrı'nın bir kısmı, Zeylan ile Tunceli bölgelerindeki yasaklar kaldırılmıştır.

Sonuç

21 Mayıs 1935 yılında bir evde gelişen Sason Olayı, 1934 yılındaki II. Aliye Unus Olayı ile ilişkilendirilerek çevre köylerde ikamet eden beş bin insana mal edilmiştir. İki olay birbiri ile ilişkilendirildikten sonra önce vergi vermeme isyanı, sonrasında siyasi amaçlı isyan kavramı altında değerlendirilmeye başlanmıştır. Böylece halkın Batı illerine dağıtılması için meşru sebep oluşturulmuştur.

Sason Olayı (1935) ve onunla ilişkilendirilen II. Aliye Unus Olayı (1934) birbirinden bağımsız, münferit, farklı köylerde ve farklı zamanlarda meydana gelen olaylardır. İki olayda da faillerinin yöre halkına sığınması sonucu yöre halkı yüzyıllardır süregelen örf adetleri gereği bu kişileri korumayı zorunluluk bellemiştir. Aralıksız 3 yıl süren Sason Olayı ve ondan önce gelişip kendisi ile ilişkilendirilen II. Aliye Unus Olayı sosyolojik nedenlerden dolayı her ne kadar kollektif bir hal almışsa da meydana geliş şekli bakımından ikisi de münferitti. Bu nedenle olayların başlangıcı ve gelişim süreci birbirinden ayrı şekilde değerlendirilebilirdi.

1925 yılındaki Şeyh Said Olayı'na destek verip vermeme hususunda toplantı tertipleyen böl-

genin ileri gelenleri ferdi kovuşturmaya tabi tutulmuş ve cezalandırılmıştı. Bu örnekte olduğu gibi 1935 yılındaki Sason Olayı'nda da failler kovuşturmaya tabi tutulup bireysel cezalandırma yoluna gidilebilirdi.

Sason Olayı'nda askeri harekât süresince iki sarmalın birbirini beslediği görülmüştür. Buna göre yöre halkı, askeri harekâtlara karşı hayatta kalmak için dayanışma içerisinde olmaya başlamıştır. Özellikle askerler arasında lakabı Kesikbaş Ahmet, halk arasında ise Kasap Ahmet lakaplı görevli bir Yüzbaşının insanları boğazlamakla nam salması bunda çok etkili olmuştur. Fevri davranıp Sason Olayı'nı sert tedbirle bitirmek isteyen Yüzbaşı'nın bu sertliğine karşın yöre halkı, hayatta kalabilmek için birbiri ile haberleşme, besin paylaşımı, barınma, kollektif savunma gibi davranışlar içerisine girmeye başlamıştır. Yöre halkı bu sefer de organize suç ortaklığı, suçluyu koruma ve kollama suçları ile suçlanmaya başlanmıştır. Suçlama arttıkça lehlerine daha fazla kuvvet kullanılmaya başlanmıştır. Daha fazla kuvvet bölgeye sevk edilmeye başlandıkça Cemal Madanoğlu'nun deyimi ile *olaylar içinden çıkılmaz bir hal alıyordu*. Yüzbaşı Cemal Madanoğlu'nun Kasap Ahmet lakaplı yüzbaşının yerine görevlendirilmesi sonucu ise akliselim yönetim sayesinde uzun uğraşlar sonunda insanlar teslim olmaya ikna edildi. Baş kesilecek şekilde karşılanma yerine hamama götürülen ve karnı doyurulan ürkek halk, kitleler halinde teslim olmaya başlamıştır. Böylece üç yıllık olay son bulmuştur. Bu nedenle makale için görüşme yapılan tüm kişiler Yüzbaşı Cemal Madanoğlu'nu saygı ve minnetle anmıştır.

Sason Olayı süreç içerisinde her ne kadar kollektif bir hal almışsa da hem geçmişte hem günümüzde bunun psikososyal nedenlerinin iyi tahlil edilmediği görülmektedir. Sonuç itibariyle yöre halkı yüzyıllardır süregelen ve devletin hiçbir zaman tahakküm edemediği bu dağlık coğrafyada kendi normlarını oluşturmuştu. Kemikleşmiş bu normal sayesinde düzen yürümekte ve kırsal alanda yaşayan insanlar bu sayede hayatını sürdürebilmekteydi. Bu normlardan birisi de namus meselesi hariç olayın mahiyetine ve failine bakılmadan (düşman bile olsa) kapılarına sığınan bir kişi *iltica* etmiş statüsü kazanırdı. Buna göre sığınmacının kanı ev sahibine haram olduğu gibi, ev sahibi gerektiğinde kendisine sığınan kişiler uğruna can vermeliydi. Töre bunu gerektiriyordu (Geçmişte kan davası yüzünden aranırken ansızın kendisini düşmanının evine atıp bağışlanan kişiler mevcuttur).

Sosyolojik yapı anlaşılmadan sebebiyet verilen Sason Olayı, etkisini günümüze dek sürdüren birçok olguyu barındırmaktadır.

Görüşme yapılan birçok tanık, bu olaylardan dolayı derin üzüntü duyduğunu dile getirmiştir. Kan davalarına, devlet nezdinde karalanmaya ya da devleti karalamaya sebebiyet vermesinden dolayı birçok kişi isminin ve yaşının yazılmasını sakıncalı görerek kabul etmemiştir. Birçoğunun hala travmayı atlatamadığından dolayı konuşmak istemediğine şahit olunmuştur.

Bu olaylardan dolayı şehirdeki halkın yerel halka bakış açısı daha da olumsuz hale gelmiştir.

Günümüzde bölgede görev yapan çoğu bürokrat da ön yargı ve askeri bir terminoloji ile Sason Olayı'na bakmaktadır. Bu da bölgedeki bürokratik yönetim açısından bir zafiyet teşkil etmektedir.

5000 bin kişilik Arap asıllı halkın sürgün kararından dolayı Kozluk'taki etnisite dengesi ciddi

şekilde güvenlik aleyhine bozulmuştur.

Yöre halkının savaşı özelliğinden nemalanmak isteyen ve ülkemizde faaliyet gösteren silahlı illegal kimi örgütler, 1960'lı yıllardan başlayarak bu coğrafyanın acı geçmişini sürekli diri tutmaya çalışmıştır. Sol görüşlü silahlı örgütlerin bölgedeki ciddi propagandası ve bölgeye atanan tecrübesiz genç bürokratların geçmişin askeri zabıtlarına takılıp kalması sonucunda kimi ailelerin devletine düşman seviyesine geldiği hatta bu örgütlerin dağ kadrosunda yer aldığı görülmektedir.

Sason Olayı'nı çarpıtan, bilimsellikten uzak, çoğu siyasi amaçlı kitaplar yazılmaya başlanmıştır. Buna karşın Sason Olayı'nın halk açısından dile getirildiği, yerinde çalışmaların da yapıldığı kapsamlı bilimsel yayınlara rastlanmamıştır. Makalelerde Sason Olayı ile ilgili saha taramasından ziyade bölge gerçeklerinden uzak, arşivdeki askeri evraklar referans alınarak resmi tarihin terminolojisi ile yayınların ortaya konulduğu görülmektedir.

Sürgün kararının kaldırılmasına rağmen memleketine dönmek istemeyen veya dönüp de umduğunu bulamadığından dolayı sürgün yerindeki arazisine geri dönen büyük bir kitle vardır. Günümüzde özellikle Elmalı, Dinar, Söke, Nazilli, Uşak, İstanbul, Mürefte gibi yerleşim yerlerinde toplanıp hayatını sürdürenler olduğu gibi, eski köyüne veya sürgün yerine gitmekten ziyade Beşiri, Silvan, Sason, Bismil ve Kurtalan ilçeleri gibi köylerine daha yakın yerlerde yaşayan büyük bir kitleyi de görmek mümkündür. İnsanların eski köylerine dönmeme sebepleri arasında köylerinin harabe olması, dramatik anıların yaşandığı topraklarda yaşamak istememeleri, arazi azlığı veya sürgün gidilen yerlerde doğup büyümesi ya da orada evlenmeleri sonucu yeni düzen kurmaları sayılabilir.

Batı illerine sürülen halk ise gittiği yerin dilini, kültürünü, yemeklerini öğrenerek sürgün kararı sonrası memleketine dönmüştür. Örneğin tarhana çorbası sürgünde öğrenilen ve günümüzde Sason Olayı'nın yaşandığı köylerde ciddi şekilde tüketilen bir içecek olmuştur. Sürgüne giden veya orada doğan birçok insan resmi Türkçe veya yerel şive yerine Ege Şivesi ile konuşmaktadır. Batı illerinin folklorik oyunları zamanla köyüne dönen halk arasında Arapça şarkı yerine Türkçe şarkılar eşliğinde oynanmaya başlanmıştır. Eski köylerine dönen halk ile Batı illerinde yaşayan halk arasındaki kültür alışverişi ve toplu akraba ziyaretleri hala canlılığını korumaktadır.

Kaynakça

Akın, V. (2009). "Batman. Dönemin Muş Valisi Ali Sakıp Beygo'nun Hatıralarına Göre Cumhuriyet'in Kuruluş Yıllarında Sason ve Sason'da Sosyo-Ekonomik Hayat". *I. Uluslararası Batman ve Çevresi Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*. Batman.

Anonim, (1968). *1967 Siirt Yıllığı*. Ajans-Türk Matbaacılık. Ankara.

Ayn Ali Efendi. (2021). *Osmanlı Kanunları ve Devlet Teşkilatı*. Yeditepe Yayınevi. İstanbul.

Baksi, M. (2018). *Serhildana Mala Elîyê Ênis*. Bizim Büro Matbaacılık. Ankara.

Birand, M, A. (2008). Bugüne Kadar Kaç Kürt İsyanı Oldu? <https://www.hurriyet.com.tr/bugune-kadar-kac-kurt-isyani-oldu-7957402> (Erişim tarihi: 10.08.2022).

Cırık, B. Selvi, H. (2014). Milli Mücadelede Bitlis ve Çevresi. *Akademik İncelemeler Dergisi*. Cilt/Volume 9, Sayı 1, 205-231.

Genel Kurmay Belgelerinde Kürt İsyancıları, (1992). 3. Kaynak Yayınları. İstanbul.

Halı, R. (1972). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar*. Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı.

Kahraman, A. (2003). *Kürt İsyancıları (Tedip ve Tenkil)*. Evrensel Basın Yayın. İstanbul.

Karapınar, Ö. (2017). Cumhuriyet Döneminde Sason ve Sason İsyancıları. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı.

Kardaş, A. (2016). Cumhuriyet Dönemi'nde Sason İsyancıları ve Alınan Tedbirler. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. The Journal of Academic Social Science Studies.

Körpe, Ö. (2013). *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Ayaklanmalar (1800-1938)*. Babil. İstanbul.

Macdonald Kinneir, J. (2017). *A Geographical Memorial of the Persian Empire Accompanied by a Map*. Andesite Press. London,

Madanoğlu, C. (1982). *Anılar*: Evrim. İstanbul.

Moltke, H.V. (2010). *Kürdistan Dağlarında*. Örgün Yayınevi. İstanbul.

Pınar, M. (2016). Cumhuriyet Dönemi'nde Merkez ile Taşra Arasında İletişimsizliğe Bir Örnek: Sason İsyanı. *Route Educational and Social Science Journal*.

Sebrî, O. (2005). *Şerrên Sasûnê (1925-1937)*. Weşanen Peri. Beyrût Libnan.

Taylor, J. (1865). *Travels in Kurdistan, with Notices of the Sources of the Eastern and Western Tigris, and Ancient Ruins in Their Neighbourhood*. London. Wiley on behalf of The Royal Geographical Society (with the Institute of British Geographers. <https://www.jstor.org/stable/pdf/3698077.pdf> (Erişim tarihi: 17 Temmuz 2022).

Yorulmaz, A. ve Er, Y. (2019). *Garzan Aşiretinin Tarihi, Dili ve Kültürü (Baleki-Sarmi-Musi)*. Sebe Yayınları. Batman.

Arşiv Belgeleri

CDAB, 030.10.49.321.9.

CDAB, 030.10.54.359.14.

CDAB, 030.10.70.458.10.

CDAB, 030.10.115.804.4.

CDAB, 030.10.115.804.3.

CDAB, 030.10.115.804.16.

CDAB, 030.10.116.805.2.

CDAB, 030.10.116. 805.5.

CDAB, 030.10.116.805.6.

CDAB, 030.10.116.805.11.

CDAB, 030.10.116.805.16.

CDAB, 030.10.116.805.26.

CDAB, 030.18.123.53.20.

CDAB, 030.10.135.969.1.

Kararnameler

5098 Sayılı Kanun

Bakanlar Kurulunun 1 Ağustos 1950 Tarih ve 3/11461 Sayılı Kararı

16 Mayıs 1990 Tarih ve 3647 Sayılı Kanun

1936 Yılındaki 2/4502 Sayılı Kararname

6.10.1936 Tarih ve 2/5403 Sayılı İlk Kararname

25.06.1937 Tarih ve 3/7008 Sayılı Kararname.

7.4.1938 Tarih ve 2/8522 Sayılı Kararname.

Görüşülen Kişiler

Kozluk ilçesi sakini M.S.

Kozluk ilçesi sakini K.S.

Kozluk ilçesi sakini C.S

Kozluk ilçesi sakini S.I.

Kozluk ilçesi Akçakışla köyü sakini K.E.

Kozluk ilçesi Armutlu köyü sakini N.G.

Kozluk ilçesi Geçitaltı köyü sakini M.R.A.

Kozluk ilçesi Küsket köyü sakini M.Ç.

Kozluk ilçesi Yenidoğan Asi köyü sakini M.Ç.

Kozluk ilçesi Yenidoğan Asi köyü sakini R.B.

Kozluk ilçesi Yenidoğan Asi köyü Ömerli mezarası sakini B.Ç.

Kozluk ilçesi Yazılı köyü sakini A.Ç.

Kozluk ilçesi Yazılı köyü sakini S.S.

Gazeteler

7 Haziran 1935 Tarihli Haber Gazetesi

8 Haziran 1935 Tarihli Ulus Gazetesi

19 Ekim 1936 Tarih ve 3438 Sayılı Resmi Gazete

16 Mayıs 1990 Tarih ve 20522 Sayılı Resmi Gazete.